

Kedves Katalin,

egy óra múlva indulok Bécsbe, nem bírok bevezetőt írni. Két főök bírt arra, hogy újírajm a darabot. Először is: igen mély bennem az igény arra, hogy újrafogalmazzam viszonyomat Lukácshoz. A szovjet rendszer bukása után lényegtelené váltak az aktuálpolitikai vonatkozások, melyeket elsősorban Marian közvetített, így hát kihagytam őt. Egy öreg ember antibekettes harca folyik az értelmes halálért, és mellesleg azért, hogy megmentse (részben menthetetlen) életét. Egy fiatalabb ember pedig az emancipációjáért küzd, és azért, hogy elválva az öreg embertől megőrizhesse teljes szeretetét.

A második ok: volt rá remény, hogy esetleg Tábori Györggyel eljátszhatom német színpadon a darabot. Olyan szituációt kerestem, mely megkönnyíteti Tábori munkáját: koporsójába becsempésztem darabom szövegét, és ez – úgy vélem – termékeny ötletnek bizonyult. Így hát ez alkalomra frott szövegemet tekintem ideiglenesen véglegesnek, ezt mutatja be Bécsben október 3-án a Theater MBH.

Üdvözlö

Pista

EÖRSI ISTVÁN: AZ INTERJÚ

Abszurd dokumentumjáték

Szereplők:
Lukács György
Eörsi István
Jelena Grabenko
Bortstieber Gertrúd

A darab részben egy 1971 márciusától májusáig készített interjúorozat anyagát dolgozza fel. Ez idő alatt az interjú-alany – a halálosan beteg L. Gy. – koncentráció- és beszédkészsége folyamatosan romlott. Külsején is látható volt a betegség előretörése. A darab esetleges színrevivőinek érzékelnetniük kell a leromlásnak ezt a folyamatát, anélkül persze, hogy a dadogások, nyögések naturális ábrázolása gátolná a szöveg megértését.
Megírás ideje: 1983. – Átirás ideje: 1988, 1989, 1998.

ELSŐ JELENET

Ravatalozó. Lukács a koporsóban. Eörsi beoson, kezében ormótlan, ódivatú magnó. Egy fejfájás: „Béke poraira”. Zeng a Lenin-gyászinduló.

EÖRSI: Ez a darab annak a magnós interjúorozatnak az anyagára épül, amelyet 1971 márciusától májusáig készített Vezér Erzsébet irodalomtörténész és Eörsi István író a halálosan beteg Lukács Györggyel. Akkor még Európa értelmiségi köreiből kiment a divatból, akár csak a kommunizmus, melynek utolsó világszínvonalú filozófusa volt. A divatok azonban változnak, és Lukács is visszajön még legzseniálisabb műveivel. Kérem, ne zavarja Önöket a színpadi folyamatok élvezetében, hogy nem ismerik a főszereplőt. Ha a Lukács név nem mond Önöknek semmit, hívhatják magukban akár Bukácsnak vagy Trukácsnak is. Amit tudniuk kell róla ahhoz, hogy érdemes legyen két órát a színházban eltölteniük, azt kellő időben a tudomásukra hozzuk. Akkor hát kezdjük neki.

Leteszi a magnót. Kinyitja. Beindítja. Zörgés, recsegés. Aztán Lukács hangja.

LUKÁCS HANGJA: (Lukács kidugja fejét a koporsóból.) Mi újság?

EÖRSI: (leállítja a magnót.)

1
Egyrészt
igazam van
másképp
úgyis igazam van
de az a kedvenc
szavait – mint zörgő
leveleit a tölgyfa –
ziláltan elbocsájtó
leküzdhetetlen öreg hang

2
Vigyorgtam látván
bolsevik fejfájásán
„Béke poraira”
síróg fegyveresek
között vonult a menet
– béke poraira –
abban a torokban
azóta homok van
– béke poraira –
szájából homok hull
bútoraimra csordul
– béke poraira –
bőrén homokja
szital papíromra
forog senkiföldjén
homoktölcsér, porövény
– béke poraira –
én is forgó orsók
között velük forgok
és a megölt árnyak

most már poros
torkokat nyiszálnak
és száll homoknyárra
homokösz, homoktél,
világész, hol van
amiben hittél
és száll a homok
– béke poraira –
a szájakban horog.

3
Toll a kézről
szivar a szájából
egyszerre hullt ki
és forog a tekercs
nyugatról keletre
és forog a világ
keletről nyugatra
megálltam a magnót
de a hang folytatódik
pedig a föld már
kifordult alóla
hallom a saját hangom
– mint cérna a tübe
hangjába befűzve –
egyrészt
igazam van
másképp viszont
feltétlen igazam van
de repülő nyílként
szivarfüst-felhőben
áll odafent az öreg hang.

Mi újság?

Azért jöttem, mert darabot szeretnék írni életrajzi interjúinkból.

LUKÁCS: Szerencsétlen ötlet. Ha ismert személy a központi figura, akkor az író képzelete nem mozgathat szabadon, és így nem juthat el a tipikusig.

EÖRSI: Tudom, hogy ez abszurd szituáció...

LUKÁCS: Ez a másik baj. A köznapi élet groteszk tényei reálisak. Az abszurditásból viszont éppen a realitás hiányzik. Ezért kordivat csupán, és nem építhető rá maradandó dramaturgia.

EÖRSI: Akkor építsünk rá egy mulandót. Kezdjük azonnal. Lehetetlen.

EÖRSI: Ismételjük meg...

LUKÁCS: Semmi sem ismételtető.

EÖRSI: Tegyük fel, hogy 1971 márciusa van megint.

LUKÁCS: Most mennyit írunk?

EÖRSI: Legyen '71 márciusa.

LUKÁCS: Ráfizet, ha belőlem akar abszurd darabot csinálni. Életem anyaga fellázad a maga koncepciója ellen.

EÖRSI: Helyben vagyunk! Hallgassa csak! (Beindítja a magnót.)

LUKÁCS HANGJA: Én úgy látom, hogy az én fejlődésem nagyon lépésszerű, és azt hiszem, ha megcsinálja az ember, akkor jobb időrendben csinálni, annyira összefüggnek egymással a dolgok. Így hát tulajdonképpen ott kell kezdeni, ahol kezdődik.

LUKÁCS: Mikor mondtam ezt?

EÖRSI: 1971 márciusában. Tavaly decemberben az orvos közölte: tüdőrák. Erre megkérdezte tőle, hogy meddig dolgozhat még.

LUKÁCS: Ő egy évet, de legalább egy felet ígért. Gyorsan legépezték nekem Ontológiám új változatát. Csakhogy én ezt már nem tudom megítélni. Nem vagyok kompetens.

EÖRSI: Ki kompetens?

LUKÁCS: Én nem.

EÖRSI: Lukács elvtárs évek óta hangoztatja, hogy vannak kopások.

LUKÁCS: Hetven vagy pláne nyolcvan után az lenne természetellenes, ha nem lettek volna. Csak azt kellett kitalálnom, hogy mely területre, és milyen mértékben terjednek ki. Na már most az az új helyzet állt elő, hogy semmit sem kell kitalálnom. Életemben először munkanélküli lettem. Az írás sem megy. Látja, itt ez az önéletrajzi vázlat – ez most már vázlat marad. (A koporsóból kivesz egy halom papírt.)

EÖRSI: (elveszi Lukáctól a papírköteget, lapozgat benne.) Nem tud írni? De beszélni tud. Én felkészülök a vázlatból, és kérdezzem. Lukács elvtársnak csak válaszolnia kell. Itt ez a magnó. Ontológiát nem lehetne így csinálni...

LUKÁCS: Azt nem.

EÖRSI: De életrajzot lehet.

LUKÁCS: Azt sem lehet, ugyanis ehhez szintén könyvtári munka kéne. Általános tendencia, hogy az ember előbbre helyezi, ami később történt, vagy megfelelkezik arról, ami kínos neki. Aztán a fejére olvassák. (Csönd.) Igaz, hol lesz az én fejem, mire a könyv megjelenik...

EÖRSI: Na látja. A hibákat meg kiigazítják majd. Először hoz létre olyan könyvet, amelyet eleve nem szán tökéletesnek. Felszabadító érzés.

LUKÁCS: Nem mondhatnám.

EÖRSI: Gertrúd néni is mindig azt kívánta, hogy írja meg az önéletrajzát.

LUKÁCS: Azt kívánta?

EÖRSI: Hát nem emlékszik?

Láthatóvá válik egy idős asszony képe

LUKÁCS: Látja, milyen a memóriám. Így írjak önéletrajzot?

EÖRSI: Csak azt mondja el, amire emlékszik.

LUKÁCS: Késésbe kerültem.

EÖRSI: Ha sakkozó kerül időzavarba, gyorsan lép.

LUKÁCS: Csakugyan azt kívánta. Azt mondta, pihenésül az Esztétika és az Etika között írjam meg önéletrajzomat.

EÖRSI: Na ugye.

LUKÁCS: Pihenésül, azt mondta.

EÖRSI: Hát persze. Van időnk.

LUKÁCS: Aztán az Etikát sem írtam meg.

EÖRSI: Írt helyette Ontológiát.

LUKÁCS: (a képre néz) Nem bánom.

EÖRSI: Hol kezdjük?

LUKÁCS: Én úgy látom, az én fejlődésem nagyon lépésszerű, és azt hiszem, ha életrajzot csinál az ember, akkor a legjobb időrendben csinálni, annyira összefüggnek ennám egymással a dolgok. Így hát tulajdonképpen ott kell kezdeni, ahol kezdődik.

MÁSODIK JELENET

A koporsó becsukva: íróasztal. Mellette zsúrkocsin kávé. A falon a már látott idős asszony képe. Eörsi ül a zsúrkocsi mögött, a kávé kavargatja.

EÖRSI: Múzeumot csináltak a lakásából. Milyen vicces. Manapság a fiatal lányok pirulva sütik le szemüket, ha azt a szót hallják, hogy marxizmus, ennek ellenére van egy Lukács-múzeumunk. Míg itt ülök, Lukáctól inspirált és fertőzött életemmel, múzeumi tárgynak érzem magamat is. Itt ébredtem rá arra, vele vitázva, hogy az Öreg Emberrel végérvényesen letűnik egy korszak, mely eszményeivel és hazugságaival meghatározta ifjúságomat. És mégis iderángat olykor a nosztalgia. Annyira szeretném, ha együtt lehetnék megint. Nem úgy, mint a szörnyű utolsó időkben. Nem. Hanem mint 1962-ben, amikor Gertrúd néni élt még. Én az esztétikum sajátosságát fordítottam magyarrá, és megpróbáltam Gertrúd néni segítségével megfejteni a német gépirat talányait. Az ebédelőben dolgoztunk, az Öreg pedig itt írt, ennél az íróasztalnál. Egy ízben berontott hozzánk térdig érő rövidnadrágjában, orra alatt a kristálytisztá takonycseppel, melynek tükrében borotválkozni lehetett volna. Izgatottan beszámolt egy friss zeneelméleti hipotéziséről, meghallgatta Gertrúd néni kérdő hangsúllyal előadott ellenvetéseit. Rám förmedt, mert megmukkantam én is. Félkész gondolatait kizárólag a felesége számára pakolta ki. Micsoda zavarba ejtő meghittség. Egyébként magázódtak.

Eörsi inni kezdi a kávéját.

Első látogatásomkor, huszonegy éves koromban Gertrúd néni megkérdezte, kedvelem-e a török kávé. Fogalmam sem volt róla, mi az, de lelkesen bólintottam. Azóta itt mindig török kávé kapok. Ez hálával tölt el, noha az eszpresszókávé jobban kedvelem, mert fenéki ki lehet inni.

LUKÁCS HANGJA: Apám, Lukács József, az Angol-Magyar Bank igazgatója volt, nagyon gazdag ember. Az ő apja paplankészítő volt Szegeden. Apám nemességet vásárolt magának, politikailag a legkonzervatívabb áramlatokat támogatta, de nagyvonalúan pártolta Bartókot és Ferenczyt és több más modern magyar művészt.

EÖRSI: E hang tulajdonosa nyolcvanhat éves, főfoglalkozását tekintve filozófus. Én tizenöt éves koromban olvastam először tőle egy könyvet. Egyszer s mindenkorra meggyőződtem arról, hogy kapcsolat van a művészi forma és a világtörténelem között. Ő volt az első híres ember, akinek megmutattam verseimet. Rosszak voltak, de a legkevésbé rosszat nyilvánosságához segítette. Nagyon hálás voltam neki ezért. Míg börtönben üdültem, támogatta családomat. Ez erkölcsi biztatást jelentett, amiért szintén nagyon hálás voltam. Fejlődésemnek a vele folytatott szakadatlan viták szabtak irányt. Mindmáig vitázom vele. Egyre több okom van rá, hogy ellentmondjak neki. Ezért is nagyon hálás vagyok. 1983-ban írtam erről egy színdarabot, az Interjút, amelyet mindmáig folyton-folyvást újraírok. (Az ablakhoz megy, kinéz. Háta mögött megszólal Lukács hangja.)

LUKÁCS HANGJA: A halál ugyanolyan folyamat, mint az élet, a biológiai létben nincs köztük értékkülönbség.

Eörsi megfordul. Csönd.

EÖRSI: Nem a meghalás a legrosszabb, ami történhet velünk. Igaz: nem is a legjobb. Elég szar dolog, mi tagadás. És mégis: élet. Utoljára még át akarta fogni egész életét, versenyt futott az idővel, hogy elmondja... mit is? Hogy kifejezze hűségét... Mihez? A teljességet akarta megmenteni. Ez szép törekvés, filozófushoz ill. De ha a teljességnek része a hazugság, ha felszívódott benne, mint itatásban a tinta? Megmentendő a hazugság is? Most megkérdezhetném tőle... Miért ne? Behunyom a szemem, ő bejön, leül a helyére, és akkor felteszem neki a kérdést.

Lukács be. Nagyon öreg, láthatóan beteg is, de szellemi képességeinek birtokában van. Öltönyt visel és nyakkendőt. Eörsi izgatottan felugrik, mint aki nem hisz a szemének.

Keresgélgni kezd. Az asztal alól előhúzza az ódivatú magnót.

LUKÁCS: Mi újság?
 EÖRSI: Lukács elvtárs, mit ér a hűség, ha hazugságokhoz tapad? (Csönd.) Finom ez a török kávé. (Csönd.)

LUKÁCS: Mi újság?
 EÖRSI: Az írószövetség elnöke kijelentette, hogy nem jár közben betiltott könyvem érdekében, mert ezzel veszélyeztetné az írószövetség és a párt kulturális vezetése közt kialakult jó viszonyt. Annak érdekében, hogy hatékonyan védhessék az írók érdekeit, egyáltalán nem védik őket.

LUKÁCS: Remélem, nem lepte meg ez a logika?
 EÖRSI: Sőt, örömmel tölt el. Jó érzés, ha az ember azt kapja, amit vár.

LUKÁCS: Más újság?
 EÖRSI: Lukács elvtárs, ott voltam a temetésén. Micsoda kutyakomédia volt! Az a tömérdék gumibotos munkásőr a temetői sétány mindkét oldalán. Kegyeletes lényükből áradt a tetterre kész unalom. Aztán a felirat a sírján: „Béke poraira.” Egy kommunista temetésén. Kordonnal vették körül. Mitől félték?

LUKÁCS: (nevet) A mi embereink a gyávaaságot heroikus magaslatra emelték. Már Moszkvóban elkereszteltem őket máramarosszigeti hamis tanúknak. Elmondtam magának ezt a viccet?

EÖRSI: (hosszabb szünet után) Milyen viccet?
 LUKÁCS: Két zsidó utazik a vonaton. Hova mész? – kérdi az első. Nü, Máramarosszigetre. – Mit csinálni? – Nü, tanúskodni. – Milyen ügyben? – kérdi az első. – Was kommt. (Eörsi hahotázik.) A mi politikai klmánkban úgy szaporodnak ezek a máramarosszigeti tanúk, mint a gombák.

EÖRSI: Kezdhettek?
 Lukács bólint. Eörsi beindítja a magnót.
 1971. március 17-e. Első interjú.

LUKÁCS: Apám a budapesti zsidó nagypolgárságnak ahhoz a rétegéhez tartozott, mely az abszolút asszimilációt tűzte ki célul. Amikor a cionista mozgalom beindult, apám azt mondta... azt mmm... azt mondta...
 EÖRSI: Hogy konzul szeretne lenni...?
 LUKÁCS: Igen, igen. Ha megalakul a zsidó állam, ő szívesen lenne zsidó konzul, de csak Budapesten.

EÖRSI: (hahotázva.) Nagyon jó.
 LUKÁCS: Én már hároméves koromban fellázadtam a protokoll ellen. Testvéreim elfogadták, én nem.

EÖRSI: Pedig azonos volt az osztályhelyzetük.
 LUKÁCS: Még nem tisztázták tudományosan, hogyan jönnek létre az ilyen különbségek. Az anyám ellen például nagyon korán partizánháborút folytattam.

EÖRSI: Hogyan?
 LUKÁCS: Volt a lakásunkban egy sötét fáskamra. Ő gyakran bezárt bennünket oda, amíg bocsánatot nem kértünk. Testvéreim azonnal bocsánatot kértek. Én azonban az időtől tettem függővé ezt. Ha tízkor zárt be oda, tíz óra öt perckor bocsánatot kértem. De fél kettőkor jött haza az apám. És anyám nem akarta, hogy feszült állapotokat találjon odahaza. Ennél fogva ha egy után zárt be, a viláért sem kértem volna bocsánatot, mert tudtam, hogy fél kettő előtt öt perccel kienged.

EÖRSI: Kommunista korában is csak akkor gyakorolt önkritikát, ha úgy gondolta, hogy különben megölik vagy kizárják a pártból...
 LUKÁCS: Az később volt és más lapra tartozik.

EÖRSI: Később volt, ez igaz, de nem tartozik más lapra. Ha úgy vélte, megússza nagyobb baj nélkül, akkor nem kért bocsánatot, ha pedig...
 LUKÁCS: Formális analógiákat könnyű konstruálni. De ha a dolgot tartalmi szempontból nézzük...
 EÖRSI: Én csak azt állítom, hogy az életkor és a világnézet változásai ellenére ugyanaz a személy...
 LUKÁCS: Csakhogy a személyes fejlődésben nemcsak a kontinuitást kell hangsúlyozni, hanem a disz... disz... disz...
 EÖRSI: A diszkontinuitást is, természetesen. Rosszul érzi magát? (Csönd.) Lukács elvtárs! (Megérintené Lukács

karját, de meggondolja magát, és kisiet a szobából.)

LUKÁCS: Mindig utáltam az anyámat. A megtestesült protokoll. Rang, cím, pozíció, csak ez érdekelte. Butának hitt, házitanítót bérelt nekem. Amikor kiderült, hogy a bátyámnak van szüksége rá, kitalálta, hogy bátyám okos, de lusta, én pedig buta, de szorgalmas vagyok. Előítéletet nem befolyásolták a tények. Én fél négyre elkészültem a leckémmel, és elmentem biciklizni, a bátyám meg nyolcig magolt a házitanítóval. Amikor behívták munkaszolgálatra, engedelmeskedett, mert tisztelte a törvényt. El is pusztult. Teljesen az anyámra ütött, akit mindig is utáltam.

Eörsi visszatér egy pohár vízzel. Lukács megissza.
 EÖRSI: Elfelejtettem leállítani a magnót. Visszatekerem egy kicsit, hogy ne legyen akkora úr a szalagon. (Visszaforgatja a tekercset, bekapcsolja a magnót.)

LUKÁCS HANGJA: Mindig utáltam anyámat. A megtestesült...
 EÖRSI: (megállítja a magnót.) Letöröljem?
 LUKÁCS: Én készen kapott kötelekeimet, akárcsak zsidóságot, mindig pusztán születésbeli ténynek fogtam fel, és ezzel a dolog be volt fejezve. (Csönd.) Ellenségeim sem állíthatják, hogy zsidó sérelmek motiváltak, amikor kommunista lettem. (Csönd.) Nem hagytam, hogy az a fotószerkesztő lefénnyképezzen hét unokám társaságában. Sosem voltam egyszerre együtt mind a héttel. Hét különböző korú gyerekekkel nem lehet beszélgetni. (Csönd.) Sztálin joggal kérte a párt védelmét, amikor egy zsurnaliszta megírta, hogy mi volt a kedvenc étele gyerekkorában. (Csönd.) De ez már mind sokkal később történt.

EÖRSI: Ha fáradt, akkor folytathatjuk holnap.
 LUKÁCS: Mitől lennék fáradtabb, mint holnap? Sietniünk kell. Amikor hetven éves koromban megcsináltam tízéves tervemet...
 EÖRSI: Nyolcvan éves korában is megcsinálta.
 LUKÁCS: Sohase foglalkoztam a halállal. Epikurosszal értettem egyet: semmi közünk hozzá. Mert amíg mi vagyunk, addig a halál nincs, és amikor a halál van, akkor mi nem vagyunk. Most először... először...
 EÖRSI: Fél?
 LUKÁCS: Tessék?
 EÖRSI: Az édesanyjánál tartottunk.
 LUKÁCS: Nem félek, csak zavar, hogy olyasmit csinálók, amit nem tudok befejezni. Igaz, az Ontológiát sem... Vagy mégis?
 EÖRSI: Az Ontológiát befejezte.
 LUKÁCS: Amit befejezünk, azon túl is lépünk. Arra már nem jutott időm, hogy túllépjek rajta. Hol tartottunk?
 EÖRSI: Az édesanyjánál.
 LUKÁCS: Az apámat egy nagyon rendes embernek tartom, de mint bankigazgató azon a nézetten volt, hogy a helyes cselekvés kritériuma a siker. Engem viszont már első olvasmányaim, az Iliász és Az utolsó mohikán arról győztek meg, hogy akkor cselekszünk helyesen, ha nem járunk sikerrel. Hektornak adtam igazat, akit Achilles legyőzött, és az indiánoknak... Most viszont tagja egy pártnak, mely évtizedek óta hatalmon van, és amelyet protokollszellem hat át.

EÖRSI: Arra én mindig fűtültem. Az '56-os népfelkelés idején sem a sikert választottam, amikor tárcát váltaltam a forradalmi kormányban.
 EÖRSI: Igen, de...
 LUKÁCS: A történelem ma sem az emberi boldogság megvalósulási terepe. A szocializmus a Szovjetunióban atipikus úton fejlődik, és ezért sikertelen maradhatok a győztes mozgalmon belül is.

EÖRSI: Ezen a mozgalmon belül a pusztán túlélés is siker.
 LUKÁCS: Miket beszél, Eörsi? A siker tudatos törekvés eredménye, a túlélés pedig a sztálini időkben a véletlen folyománya volt. Ezzel szemben igazi sikertelenség, amelyre ma is büszke vagyok, hogy a forradalom leverése után egy teljes évtizedig betölthettem az ideológiai főveszély megtisztelő posztját.
 EÖRSI: A sikertelenségnek ez a filozófiája...

- LUKÁCS: Amikor tizenkilenc éves koromban megalapítottuk az első modern magyar színházi társulatot, írtam néhány gyenge darabot Ibsen és Hauptmann módjában. Szerencsére hamar elégettem valamennyit. Ez a sikertelenség is jól jött, mert azóta van egy titkos kritériumom arról, hogy mi az irodalom. Irodalom az, amit én már nem tudok megírni.
- EÖRSI: De ennek a sikertelenségnek...
- LUKÁCS: Első könyvem első kritikusa kényelmetlen szerzőnek nevezett. Egész életemben ehhez tartottam magam. Minden irányzat számára kényelmetlen akartam maradni.
- EÖRSI: Csakhogy ez a sikertelenség...
- LUKÁCS: Halálomig megakadtam a pártideológusok torkán. Se lenyelni nem tudtak, se kiköpni.
- EÖRSI: Ez a sikertelenség...
- LUKÁCS: Kétségbeestem, amikor első könyvem, a modern drámáról, akadémiai pályadíjat kapott. Mert ha a begyepesedett akadémikusok kiütnetnek, akkor művem alapvetően hibás.
- EÖRSI: Fiatalkorában a sikertelen magánéletet, romantikusabb szóval: a boldogtalanságot a mű előfeltételének tekintette. A boldogság bénító hatalmáról beszélt.
- LUKÁCS: Voltak ilyen kortendenciák.
- EÖRSI: „Vannak emberek, akik számára, hogy nagyvárosi válnak, örökre tilalmas mindaz, ami csak kicsit is emlékeztet a boldogságra és napsugárra.”
- LUKÁCS: Ki mondta ezt?
- EÖRSI: Ön, 1909-ben.
- LUKÁCS: Nem emlékszem.
- EÖRSI: Így indokolta, hogy miért mond le a szerelemtől.
- LUKÁCS: Nem emlékszem. (Csönd.) Seidler Irmával 1907-ben volt egy rendkívül jelentős találkozásom. Hogy most ezt szerelemnek nyilvánítják-e vagy sem, az más kérdés, de őneki az én akkori fejlődésemet rendkívül mély befolyása volt. 1911-ben öngyilkos lett. Ezután jelent meg tanulmányom A lelki szegénységről. Ez az ő halálának leírása, és büntudatom kifejezése.
- EÖRSI: A büntudat oka? (Csönd.) Nem akar erről beszélni?
- LUKÁCS: Nem.
- EÖRSI: Befejezzük mára?
- LUKÁCS: A lelki szegénység azt jelenti, hogy formákká válnunk, a szellem kelyheivé. Azt jelenti, hogy feláldozzuk művünk oltárán a magunk boldogságát, és mindazokét, akiket szerencsétlen sorsuk a közelünkbe sodor. Az élet tarka, mámorító formátlansága szétzúzódik megformált szegénységünkön.
- Lukács behunyja a szemét és mozdulatlanba dermed. Eörsi feláll, az ajtó felé on.
- LUKÁCS: Világtörténelmi távlatban talán nincs kiúttalan helyzet. De a személyes életben előfordulhat. Például most a rák. Akkor Irma.
- EÖRSI: Lukács György 1907. december 8-án, tehát 22 éves korában ismerkedett meg a 25 éves Seidler Irma festőnővel. 1908. május 28-a és június 11-e között Itáliában bolyongott vele, és legjobb barátjával, Popper Leó művészeti-filozófussal. A szerelem itt bontakozott ki, de nem hágtá át a polgári konvenciók kereteit. Az úgynevezett jó társaság csak elvált asszonytól tűrt el szerelmi viszonyt házasság nélkül. Seidler Irma vállalta volna a társadalmi kiközösítést is, de Lukács félt a boldogság puhító hatásától. Úgy vélte, művének létfeltétele az embertelen magány. Így hát Seidler Irma visszakérte tőle a szabadságát, amelyet Lukács el sem vett tőle, és férjhez ment egy kollégájához. A házasság kudarca után Lukács barátjával, Balázs Béla íróval próbálta felépíteni szerelmi életét. Balázsnak a beteljesülésig csak legyőzhető skrupulusai voltak, utána azonban Lukácsra hivatkozva szakított Seidler Irmával, aki a Dunába ugrott.
- Lukács közeledik az idős asszony fényképe felé. Most egy fiatal nő látható a helyén.
- LUKÁCS: Ki tudná megszámlálni, kedves Irma, vagyis tisztelt nagyságos asszonyom, hányadik frás ez, melyben megpróbálok végleg elbúcsúzni magától. Ha volna bennem energia, soha nem hallana rólam semmit, vinném tovább üres, nyomorult, huszonhárom esztendő életemet... De írnom kell, hogy halálom hírével együtt kapja meg ezeket a sorokat. Maga meg akart menteni engem – köszönöm, megtört, hálás szívvel és sírásoktól gyöngye szemmel és rekedt hangon köszönöm. Meg akart menteni, de engem nem lehet megmenteni. Olyan közel soha nem volt hozzám ember, mint maga, és nincs rá esélyem, hogy még egyszer bárki ilyen közel jöhessen hozzám, csakhogy az én legnagyobb szeretetem, ha olyan nagy, hogy lángba borítja és porrá égeti az én szegény életemet – még ez a szeretet is kevés, még ez a szeretet sem ér semmit. Azon a firenzei estén, 1908. június 5-én megkérdeztem magamtól: szükséges-e, hogy az én kezemből kicsúszsék mindenki abban a pillanatban, amikor nem intellektus áll szemben az intellektussal, hanem ember az emberrel? És október 28-án kaptam meg a maga leveléből a választ: igenis, ennek így kell lennie. Ilyen vagy! Viseld el az életedet! De én ezt az életet nem bírom elviselni. Összeomlott minden, amit maga épített. A jóság írmagja is kipusztult belőlem. Rossz lettem, hideg, cinikus. Intellektuális mámorok jöttek, jött egypár hét, amikor gazdagabb voltam, mint bármikor életem során. Aztán egy este elillant a mámor, és éreztem: gondolataimnak csak az adott értéket, hogy maga meghallgatta, szerette őket. Hidegen megállapítom, hogy nagyon tehetséges vagyok, de ezzel nem érhetem be, mert maga megmutatta, hogy van más élet is, túl a formákon. Művem az életből nő ki, de ki is nő belőle. Emberi anyagból készül, de embertelen, sőt emberellenes. Csak emberi vér tarthatná össze. El kell pusztítanom magam, mielőtt megérkezne áldozatként egy Kómfűves Kelemenné. Intenzív erővel kívánok magának minden szépet és jót. Is-ten vele!
- Elővesz egy pisztolyt, a halántékának szegezti. Eörsi odasétál hozzá, visszavezeti az asztalhoz. Visszaülnek a helyükre. Lukács még mindig halántékához szorítja a pisztolyt.
- LUKÁCS: Aztán mégis ő halt meg, nem én. Nevetségesnek éreztem, hogy egy asszony miatt...
- EÖRSI: Nevetséges is lett volna.
- LUKÁCS: Egy ember kellene, akivel beszélni lehetne. Dadogni! Akinek hallgatásai vakmerőségeket csalnának ki belőlem, aki megszüntetné monologikus életvitelét – egy ember kellene – Irma kellene!
- A kép felé nyújtja kezét. A kép eltűnik a falról. Lukács elteszi a pisztolyt. Ezek után egyedül vagyok és leszek. Értelmem légüres térben dolgozik, sehol ellenállás, sehol egy eleven lény. Tiszta – vagyis üres, erőtlen, támaszték nélküli, értéktelen szellemmé váltam. Csak a csoda segíthet, hogy áttörjek valahova!
- EÖRSI: Huszonhét éve várok erre a percre! Most – most fogja kimondani!
- LUKÁCS: Olyan típushoz tartozom, melytől megtagadtatott a legmagasabb rendű beteljesedés. Ha nem élem meg a csodát, valamiféle Damaszkuszt, mely átalakíthatná típusomat, akkor kimondatott fölöttem az ítélet! (felkiált) Damaszkusz!
- EÖRSI: Csönd.
- LUKÁCS: Mit kiabál? (Rágyújt egy szivarra.) Csak nem aludtam el?
- EÖRSI: Dehogyan! Ellenkezőleg! A Seidler Irma-témáról elérteztünk Damaszkuszig.
- LUKÁCS: Meddig?
- EÖRSI: Lukács elvtárs 1911-ben úgy vélte, ha nem megy át olyan gyökeres fordulatot, mint Pál apostol Damaszkusz előtt, akkor akár főbe is lőheti magát.
- LUKÁCS: Én soha életemben nem írtam le Pál apostol nevét.
- EÖRSI: A Damaszkusz kifejezést használta. Minthogy Pál

apostolnak a Damaszkusz felé vezető úton jelent meg Krisztus, ott vált keresztényüldözőből kereszténnyé, én úgy értelmeztem a Damaszkusz kifejezést...

- LUKÁCS: Miről beszél?
EÖRSI: Félreértettem volna? Úgy hangzott, mint valami idézet egy fiatalkori levélből vagy naplóból.
LUKÁCS: Én fiatal koromban annyi mindent firkáltam össze, aminek ma már az égvilágon semmi, de semmi jelentősége nincs.
EÖRSI: Lebecsüli a korai írásait.
LUKÁCS: Nézze, én nem vitatom, hogy azokat a könyveket egy nagy tehetségű fiatalember írta, csakhogy olyan mélyre süppedt a jobboldali ismeretelméletben meg a közönséges kantiánus előítéletekben...
EÖRSI: Szerintem a Damaszkusz kifejezés azt jelenti, hogy egy csoda segítségével át akart törni az emberekhez. A közösséghez. Nem ezt a csodát találta meg később, amikor a világmegváltást ígérő proletárforradalomhoz csatlakozott?
LUKÁCS: A filiszter ilyen divatos analógiák segítségével próbálja megérteni, hogy egy értelmes ember miként dönthetett a saját osztályérdekei ellen.
Kintről tányér- és pohárcsörömpölés.
EÖRSI: Önmagát akarta megváltani. Aztán áttért a világmegváltásra: messianisztikus kommunista lett. Nem ugyanaz a vallásos szükséglet bujtogatta mindkét korszakában?
LUKÁCS: Az én fejlődésemben semmi sem ment végbe szervetlenül. Amit maga az én vallásos szükségletemnek nevez...
EÖRSI: Ön utalt erre, amikor Damaszkuszról beszélt.
LUKÁCS: Nézze, a Damaszkusz nem az én kifejezésem.
EÖRSI: Most veszem észre: áll a magnó. (Beindítja.) Hadd fogalmazzam meg másként a kérdést. Nem arra vágyott, hogy valami kipenderítse életéből, és...
Kitáruul az ajtó. Edénycsörömpölés. Lukács feláll, átmegy az ebédlőbe.
EÖRSI: Némely kérdéseknek az a sorsuk, hogy ne érkezzen rájuk válasz. Minden ellenük dolgozik: a világtörténelem, a magnó, az ebéd. Lukács György a perdöntő kérdés elől kitámolyog a színről, én meg itt maradok a Lukács-múzeumban.

HARMADIK JELENET

Berlini kabaré. Eörsi egy asztalnál ül. A színpad hátsó fertályát függöny takarja el. Halk kabarézene.

- EÖRSI: Ide nem jön utánam. A fényképek a kirakatban pucér hölgyeket ígérnek, akiknek többsége, ha jól sejtem, voltaképpen úr. Hetek óta egy kalandfilm hőse vagyok. A tarkómon érzem, hogy valaki követ. Hátrapillantva csak hűlt helyét látom – egy odvas kapualjba bújt, vagy a függöny mögé, esetleg egészen le, a csatornába, a pincébe, a parkett alá. (Iszik.) Halála óta a legkülönfélébb irodalmi formákban próbáltam kifejezni... vagyis tisztázni, hogy... hogy... hogy mi közöm hozzá. Amikor 1983-ban Berlinbe értem, azzal fogadtak, hogy írjak róla egy dokumentumjátékot. Megírtam, aztán újra írtam és megint újra, de ezt a darabot nem lehet megírni. Ideje, hogy lezárjam az én külön bejáratú Lukács-ügyemet. A zöldségkereskedő eladja árúját, a rárohadt gyümölcsöt pedig a kukába önti. (Iszik.) Amikor 1956-ban Hruscsov elmondta titkos beszédét Sztálinról, és az egész világ azt latolgatta, hogy a beismert személyeken kívül még kiket öletett meg a szóban forgó államférfiú, vajon Gorkijt is, Dimitrovt is – és hogy mit érzett és gondolt, miközben egész népeket és társadalmi rétegeket deportált, őrült volt-e vagy az új uralkodó osztály kíméletlen vezére, akkor Lukács azt mondta nekem, aki pár évvel korábban még dicsőítő verset írtam a diktátorról, és ezért a szégyen és a jóvátétel vágyától remegtem, azt mondta...

- LUKÁCS: (elegánsan, mint valami kabarékonzferanszié, bejön a színpadra; a zenekar elnémul.) Nekem is mindig sok problémám volt Sztálinnal. Például sosem tudtam eldönteni, hogy olvasta-e Hegelt.
A zenekar tust húz.
EÖRSI: (hahotázik.) Óriási!
Lukács meghajol.
Huszonnégy éves koromban, amikor gyorsított ütemben kiábrándultam a véres bohócuralomból, írtam egy mérges verset, melyben a főfunkcionáriusokat a régi urakhoz hasonlítottam.
LUKÁCS: A kommunistákat, még ha vér tapad is kezükhöz, nem hasonlíthatja a régi uralkodó osztály reprezentánsaihoz. Ez történelmileg nem igazolható sértés, mely lerontja a vers igazságértékét.
A zenekar tust húz. Lukács meghajol. Eörsi ezúttal nem nevet.
EÖRSI: Nem viccel?
Lukács meghajol.
Különbséget kell tenni gyűlöletes és bocsánatos halláltáborok között?
Lukács meghajol.
Miért nem felel? Régen kapásból választ az efféle kérdésekre.
LUKÁCS: Magam szeretném megválasztani a harcteret, ahol eselem.
Hasra vágódik. Felkel. Leporolja magát. Meghajol. A zenekar tust húz.
EÖRSI: Utánam jött a kabaréba is?
LUKÁCS: Avtídrof.
EÖRSI: Hogyan?
LUKÁCS: Avtídrof. Fordítva mondom, hogy fordítva. Maga jár utánam. És ez így van rendjén, mert én a maga életében, enyhén szólva, fontosabb szerepet töltöttem be, mint avtídrof.
EÖRSI: A fordított beszédet a dialektikával együtt sajátította el?
LUKÁCS: Korábban. Bátyámat hat éves korában megtanították olvasni. Én szemben ültem vele az asztalnál, és előbb tanultam meg olvasni, mint ő, de ttotídrof könyvből és ttotídrof írást.
EÖRSI: Aztán fejeéről a talpára állította a könyvet.
LUKÁCS: Némely írásokat függőlegesen kell olvasni, másokat vízszintesen. (Fejével mutatja: hol igent int, hol nemet.)
EÖRSI: Nemet inteni örökre megtanultam Öntől, az ige- nekről viszont régen leszoktam.
LUKÁCS: Én is a nemekkel kezdtem. (A fejével mutatja.) Amikor 1945-ben hazatértem a moszkvai emigrációból, asztal alá ittam az összes magyar parasztfírt. Megkérdezték, hol tanultam inni. Mondtam, a szülői házban. Anyyira elkeserített az itt uralkodó nagypolgári protokoll-szellem, hogy ahányszor vendégek érkeztek hozzánk, én visszavonultam a szobámba, és ittam.
EÖRSI: Mit?
LUKÁCS: Pezsgőt. Az volt odahaza. (Meghajol.)
A zenekar tust húz. Lukács ledobja magáról konferanszié-öltönyét, alatta kisgyerek-ruha. Háta mögött felmegy a kisfüggöny. A színpad tele van játékkal. Játsszani kezd egy bűgöcsigával.
Anyám mesélte, hogy már hároméves koromban ezt mondogattam: „Idegen vendégeknek nem köszönök (fejrázás), nem én (fejrázás) hívtam őket. (Bűgöcsigázik.)
De szépen játszik!
EÖRSI: (Eörsinek) Juliska, hol a mozdonyom?
LUKÁCS: Ott van, Gyurika, ahova tette.
EÖRSI: Ez volt az első értelmes kijelentés, amit felnőttől hallottam. Nem anyám – a szárazdajkám mondta. Azóta rendben tartom a holmimat. (Bűgöcsigázik.)
EÖRSI: És köszön az idegen vendégeknek.
LUKÁCS: Kezét csókolom, Matyi bácsi.
EÖRSI: Mekkora köszönt 1952-ben a mi fiók-Sztálinunknak, Rákosi Mátyásnak hatvanadik születésnapján. A földig hajolt! Egy évvel később a fülem hallatára közönséges szatócsnak nevezte!
Lukács bűgöcsigázik
Talán rosszul emlékszem?
LUKÁCS: Én meguntam, hogy minden vendégség után egy

nagy skandalum tör ki, és azt gondoltam, hát istenem, miért ne mondjam annak az Irén néninek, hogy kezét csókolom?

EÖRSI: De hiszen Lukács elvtárs százszor is vállalta az életveszélyt! Hihetetlenül bátor volt, és a legokosabb ember, akit valaha is láttam. És humora is volt, bár ezt írásában gondosan titkolta. Miért köszönt kezét csókolomot tömeggyilkosoknak?

Lukács bűgöcsigázik, miközben a kislemezt lemege, és eltakarja játékosul. A bűgöcsiga az Internacionálé dallamára vált át.

Ez lenne tehát a válasz?

A bűgöcsiga-Internacionálé iszonyatosan felerősödik.

NEGYEDIK JELENET

Lukács dolgozószobája. A zsúrasztal mögött ül Eörsi, kávéval iszik. A magnó áll.

EÖRSI: Torokszorongató érzés visszalátogatni ide. Ő már rég nem él, én pedig megöregedtem, mégis úgy lépek be, mint egyetemista koromban: csöngetés és ajtónyitás közt keresztet vetek. Akkoriban diákos izgalomban tettem így, amiért mindjárt találkozom a világhírű filozófussal, és vajon megfelelően viselkedem-e majd, eléggé éleselméjű hallgatást bírok-e szembeszegezni pedagógiai buzgalommal? Most a könyörtelen időnek szól a jobb kéz bohóckodó mozdulata, a változásnak, mely azóta ment végbe e múzeummá lélektelenült szobában. Ezt nem lehet elviselni, ide kell képzelnem őt – elképelem, hogy ott áll, kibámul az ablakon mozdulatlanul (fény vetődik Lukácsra, aki ingujjban, mozdulatlanul kinéz az ablakon) –, így ni. A szomorúság nem oszlik el, de elviselhetőbb. Egyszer, 1971 áprilisában pontosan így állt az ablaknál, amikor beléptem. Megdöbbsentem, mert még sosem láttam tétlenül ácsorogni. Ezúttal semmit sem csinált, sőt még a semmit sem csinálta. Látszólag kinézett az ablakon, valójában nem nézett ki, és noha álló testhelyzetben tartózkodott ott, nem merném állítani, hogy „állt”, mert ez a szó is, ige lévén, cselekvést fejez ki. Leültem ebbe a székbe, ahol most ülök, ittam török kávémat, előkészítettem a magnót, és nem tudtam, mit tegyek. Nagy sokára megfordult (Lukács megfordul), és ügyet sem vetve rám megindult kifelé a szobából. (Lukács megindul.) Felálltam, ő észrevett, megállt velem szemben. (Csönd.)

LUKÁCS: Milyen nap van ma?

EÖRSI: Csütörtök. (Beindítja a magnót.) 1971. április 26-a.

LUKÁCS: '71?

(Eörsi bólint.)

Mára beszéltük meg?

EÖRSI: Igen, de jöhetek máskor is.

LUKÁCS: Máskor? Miért jobb máskor, mint most?

EÖRSI: Annyira elmélyült a gondolataiban.

LUKÁCS: Nem vettem észre. (Csönd.) Különben sincs már jelentőségük.

EÖRSI: Hogyhogy?

LUKÁCS: Már teljesen mindegy, mire gondolok.

EÖRSI: Miért?

LUKÁCS: Mert gondolataim következmény nélküliek.

Csönd. Mindketten elfoglalják a helyüket.

Mi újság?

EÖRSI: A Politikai Bizottság határozatban szögezte le, hogy a gazdasági reform úgy valósítható meg a leginkább, ha egyáltalán nem valósítjuk meg.

LUKÁCS: A mi embereink nem értik meg Hegelt, aki azt írta 1798-ban Württemberg belső állapotairól, hogy „ha változásra van szükség, akkor valamit meg kell változtatnunk.”

EÖRSI: A mi embereink soha életükben nem olvasták Hegelt.

LUKÁCS: Nézze, ez egy nagy probléma, még Szt... Szt... Sztálinról sem állítanám, hogy biztos olvasta.

EÖRSI: Ez régi problémája Lukács elvtársnak.

LUKÁCS: Sohase tudtam eldönteni.

EÖRSI: Ma a bűnről szeretnék beszélgetni Önnel.

LUKÁCS: Miféle bűnről? (Csönd.) A proletárdiktatúra idején, 1919 nyarán az ötödik hadosztály politikai megbízottja voltam. Tiszafüred védelme nagyon rosszul sikerült, mert a pesti vöröskatonák puskalövés nélkül megfutottak, és ezért a két másik zászlóalj sem védhette magát. A románok a hátuk mögé kerültek, és nagyon sok embert megsemmisítettek. Tiszafüred elesett. Én akkor helyreállítottam a rendet. (Csönd.) Összehívtam egy rendkívüli hadbírószobát, és a megfutamodott zászlóalj nyolc emberét Poroszló főterén agyonlőtettem. (Csönd.) Tizedeléses alapon. (Csönd.) Ma sem tennék abban a helyzetben másképp. A becsületes harcosoknak tartoztunk ezzel...

EÖRSI: Néhány szakácsot is főbe lőtetett.

LUKÁCS: Igen? Erre nem emlékszem.

EÖRSI: Akik lopdosták a hadosztály élelmét. Még '56 előtt mesélte.

LUKÁCS: Igen, igen. Mindig a konyhánál kezdtem. Két-három kilométerrel a front előtt megállítottam autóm, és elhelyeztettem egy bokorban, és váratlanul jelentem meg a csapatoknál, meghozza a konyhán. Rögtön megkóstoltam az ételeket, úgyhogy a szakácsok, akik rendszeresen lopkodták és értékesítették az élelem egy részét, rettegtek tőlem. Sosem tudhatták, hogy mikor bukkanok fel.

EÖRSI: Aztán, ha rájuk bizonyította a lopást?

LUKÁCS: Nézze, a katonák gondolkodására két tényező gyakorolt rendkívüli hatást: a konyha és a posta. Én nem tartom magamat nagy hadászati szervezőnek, de a katonák az én hadosztályomban tisztességes kosztot kaptak, és naponta szétesztették köztük a postát.

EÖRSI: Így vitte le Lukács elvtárs a materializmus elméletét a konyha szintjére.

LUKÁCS: Helytelenírti eljárásomat?

EÖRSI: Csak meg szeretném érteni.

LUKÁCS: Maga az én helyzetemben nem tizedelt volna?

EÖRSI: Azt szeretném megérteni, miként került abba a helyzetbe.

LUKÁCS: Választanom kellett, hogy csak írjam-e, vagy éljem is az etikámat. Maga szerint eredményesebben jártam volna el, ha másra hárítom át, amit szükségesnek vallok?

EÖRSI: Mit vallott szükségesnek?

LUKÁCS: A bűnt.

EÖRSI: És mi volt ez a bűn?

LUKÁCS: Az erószak. Még Poroszló előtt megírtam, hogy csak annak gyilkos tette lehet – tragikusan – erkölcsös, aki megingathatatlanul és minden kétséget kizáróan tudja, hogy gyilkolni semmilyen körülmények között sem szabad.

EÖRSI: De ha még a tömeggyilkosságot is vállalta annak érdekében, hogy megszabadítsa a bűntől az emberiséget, akkor tettét csak az igazolhatja utólag, ha az emberiség valóban felszabadul.

LUKÁCS: Ostobaság! A tettek nem utólagos igazolásra szorulnak. Vagy Lenin talán hibásan döntött 1917-ben, mert Sztálin a harmincas évektől népiértó politikát folytatott?

EÖRSI: Lenin a világforradalom reményében kockáztatta meg a maga forradalmát. Az ő szemében erkölcsös volt mindaz, ami ezt segíti. Ez kényelmes konstrukció, felment a gátlások alól. Őn azonban a maga kényelmetlen módján azzal az eretnek indokolással lépett be 1918-ban a kommunista pártba, hogy lehet etikátlanul, és mégis helyesen cselekedni. Hebbel Judithjára hivatkozott.

LUKÁCS: „Ha közém és tetteim közé Isten egy bűnt helyez: ki vagyok én, hogy perlekedjek emiatt vele, hogy kivonjam magam a parancsa alól.”

EÖRSI: Gyönyörű mondat. Kár, hogy visszaélésekre ad alkalmat.

LUKÁCS: Olyan mondat nincs, mely ne adna alkalmat visszaélésekre.

RENDELET.

1. A tanoncok munkaideje e rendelet megjelenésétől kezdve heti 36 óra, melybe az elméleti oktatás ideje is beszámítatik. Az elméleti oktatás csak hétköznapokon, a nappali órákban történhetik.

2. Seuki tanoncai el nem bocsáthatja. Ha elbocsátotta, minden eddigi illetményét (ellátás, lakás, fizetés) fizetni tartozik.

3. Aki tanoncai tettelegesen bánthatja, forradalmi törvényszék elé állítandó.

Budapest, 1919. évi március hó 31.

Lukács

Közlésmegj.: helyettes helyettes.

Rendelet a tanoncok munkakörülményeiről (MMM)

RENDELET A SZÍNHÁZAKRÓL.

Ezenről a színház is a népe lesz!

Bezzel a dolgozó munkásságát is meglesz a lehetősége arra, hogy szíves is bármelyik színházjegyében.

Érdeklődésért forduljon a színház igazgatójához.

Az előző napon vissza nem vallott jegyek ára elvesz.

Rendület a tanoncok munkakörülményeiről (MMM)

Lukács György és Kunli Zsigmond

Közlésmegj.: helyettes helyettes.

EÖRSI: De ha '19-ben tudta volna, miféle szörnyesülött bűnik ki a forradalom tojásából, akkor is vállalta volna a bűnt?

LUKÁCS: Ahogy Pesten mondani szokták: ha a nagynénémnek kerekje volnának, akkor trolibusz lenne.

EÖRSI: Ez nem válasz.

LUKÁCS: A maga kérdése pedig nem kérdés. A bonyolult döntések következményei kiszámíthatatlanok. Én Dosztojevszkij Razumihinjével szólva lehetségesnek tartottam, hogy keresztül hazudhassuk magunkat az igazsághoz. (magának.) Rettenetes.

EÖRSI: Szobatudósból népszónok lettem. A lélek és a formák összefüggései helyett elsikkasztott pártpénzek után nyomoztam zugkávéházakban. Mindez tisztességből magamra erőltetett hazugság volt, idegen forma, de csak addig, amíg nem váltam eggyé vele. Ne kérdezze, hogy érdemes volt-e. Ötven év kis idő.

EÖRSI: Milyen rémségekre vár még?

Jelena - sovány, elhanyagolt külsejű, mégis igen vonzó harminc év körüli asszony - feltűnik Lukács mögött.

LUKÁCS: Ne felejtse el, hogy a kétségbeesés éjszakájából pillantottam meg a forradalom lángját. Első pillanattól gyűlöltem a világháborút. A tömegek háborús eufóriáját. Az értelmiség nacionalista tébolyát. Még Heidelbergben, Max Weber környezetében is a német katona hősiességét magasztalták a legkiválóbb szellemek. Csak Ernst Bloch nem, meg én nem. Emlékszem, ültünk valami domboldalon, zötyögött alattunk egy katonavonat, katonadalog zengtek, és Bloch akkor nagyon szomorúan ezt mondta: „Mennek a gójok a háborúba.” Meséltem már ezt magának?

EÖRSI: (hosszabb csönd után) Nem. (Nevet.) Nagyon jó.

A nő is felnevet. Észreveszik. Lukács helyetl kinalja, de ő felül az íróasztal sarkára.

EÖRSI: Eörsi István.

JELENA: Jelena Grabenko. A Djouri első felesége.

LUKÁCS: A háborúban a totális bűnösség totális erőszakhoz folyamodott. A bűnt azért vállaltam magamra, hogy segítsék felszámolni a totális bűnösség korszakát.

JELENA: Djouri, ne széptsiük a dolgot. Ha sikerül velem az életem Heidelbergben, akkor a bűn helyett talán egy katedrát vállalasz valamelyik tökéletesen bűnös egyetemen.

EÖRSI: Heidelbergben találkoztak először?

JELENA: Nem. Egy olasz fürdőhelyen. Balázs Béla mutatott be neki. Olyan nőt Djouri nemigen találhatott, aki nek nem lett volna dolga Balázssal.

LUKÁCS: Balázs a nőket kötelességeként élte át. Tartozott nekik azzal, hogy elcsábítsa őket.

JELENA: Besétáltam a hotelszobájába, és mellé feküdtem. Vannak férfiak, akik azzal vesznek le a lábunkról, hogy nem rejtik véka alá férfias készenlétüket. Te nem ezzel vonzottál. (Eörsinek.) Maga melyik típus-hoz tartozik?

EÖRSI: Szeretném, ha megérezné.

JELENA: (nevet) Áhá. – Később Balázs öccsével is lefeküdtem. Édes Ervin. Bizonyos helyzetekben csak libák lehetünk vagy kokettek.

EÖRSI: Természetesen.

JELENA: (Lukácsnak.) Úgy szerettem volna bármelyiktek hasá-ra hajtani a fejemet. Meg is írtam neked.

LUKÁCS: Rumgőzősen.

JELENA: Nem mindegy? El kellett volna hoznod a hasadat, de nem merted. Szalov sem merte. Zagorodnyik sem. Álmában felém nyújtogatta a karját, és bögött, de nem jött oda. Ervin viszont jelen volt. Elhittem magammal, hogy a lelkét akarom megmenteni. Nagyon mutatós, kedves fiú volt.

LUKÁCS: Ne felejtse el, hogy most már kevésbé vagyok érzékeny az efféle dolgokra.

JELENA: Djouri, kedvesem, olyan iszonyatosan intelligens voltál. Abszolúte ostobának éreztem magam mellett, pedig nem voltam az.

EÖRSI: Lukács elvtárs nagy véleményel volt a maga eszéről. Nem győzte emlegetni, hogy maga Kun Bélát első látásra a Balzac-regények bűnözőjéhez, Vautrinhez hasonlítottta.

JELENA: Tudja, én Oroszországban anarchista voltam, kiismerem magam az efféle típusok között. Aztán emigráltam, válságba kerültem, festő akartam lenni. Djouri metafizikai megváltást ígért, igen finom, nagyvonalú ember volt, kár, hogy fizikailag undorodtam tőle.

EÖRSI: Ezt állítja Balázs Béla is.

JELENA: Igen? Hazudik. Mindenesetre kitarítottam volna Djouri mellett, ha nem állít be hozzánk az az alkoholist muzsikus, az én régi, skizofrén kedvesem, Bruno. Skizofréniája volt. Djouri a mi kapcsolatunkat végzettségük tekintette, és ezért fejet hajtott előtte.

LUKÁCS: Ezek személyes dolgok, nem érdekesek.

JELENA: De még milyen érdekes volt. Ott éltünk édes hármában Heidelbergben. Én Brunóval az egyik szobában. Bruno hol engem vert, hol a zongoráját, közben bögött és vedelt. Én is vedeltem. Djouri meg írta korszakalkotó regényelméletét, fizette a számlákat, és várta, hogy mikor gyilkol meg mindhármunkat az a Bruno.

LUKÁCS: Micsoda üvöltözések és sikolyok. Bruno egyszer tüzet rakott a lakásban kézirataimból. Akkor égett el fiatalkori esztétikám, az utolsó lapig. Mellesleg nem bánom, hogy elpusztult.

EÖRSI: Nem pusztult el. A halála után kiadták. Zseniális könyv.

JELENA: Ennek örülök.

LUKÁCS: Nem adhatták ki, mert biztosan tudom, hogy egy oldal sem maradt belőle.

Csönd.

EÖRSI: Végül csakugyan személyes körülményektől függött, hogy Heidelbergben marad-e vagy hazautazik Magyarországra? Egyáltalán: német vagy magyar szerzőnek tekinti magát?

LUKÁCS: Nézze, ha egyesek megengedhetik maguknak, hogy két feleségük legyen egy időben, akkor én is megengedhettem magamnak, hogy két hazám legyen. (nevet) Persze, hogy megengedhettem magadnak.

JELENA: Te is megengedél magadnak két férjet, egy időben.

LUKÁCS: Tulajdonképpen miért viseltesd el az együttélést? Hiszen majd megörjített a féltékenység és a félelem.

JELENA: Ha elváltam volna azokban a háborús időkben, téged azonnal internálnak mint orosz állampolgárt. De miért nem költöztél el tőlünk? Elég lett volna, ha csak a nevedet adod. Meg persze némi pénzt. Nincs benned egy adag mazochizmus?

LUKÁCS: Egyszerűen féltettelek. És aggódtam érted. Ha fennmaradt volna fiatalkori levelezésem...

EÖRSI: Lukács elvtárs, legyen erős: ezt is megtalálták, vagy kétezer levelet, egy heidelbergi bank széfjében. 1917-ben helyezte el ott, az orosz forradalom kitörésének napján.

LUKÁCS: Miket zagyvál itt össze, Eörsi. Azt a koffert én a folyóba dobtam.

EÖRSI: A levelekből egy kötetnyi megjelent magyarul. Kölcsönadhatom alkalomadtán.

LUKÁCS: Csakhogy engem nem érdekelnek azok a régi dolgok. És nem bánám, ha magát sem érdekelnék.

EÖRSI: Lukács elvtárs leoperálta magáról Georg von Lukácsot. Ebben az öncsonkításban sincs mazochizmus? (Csönd.) És később a mozgalomban a sok önkritikának becézett önmegalázás, az a készsége, hogy önként leszállítsa egyedülálló szellemi nitvóját, és alkalmazkodjon a napi taktika követelményeihez – ebben sincs mazochizmus?

LUKÁCS: Miféle mazochizmus?

EÖRSI: A rossz lelkiismeretű polgár perverzítése, hogy együtt tapicskolhat a mocsárban a csöcselékkel.

LUKÁCS: Elszomorít, hogy halálom óta idáig sülyyedt.

Csönd.

JELENA: Fázom. (Egy üveg rumot, és három kupicát vesz ki a táskájából. Eörsi feltölti őket. Isznak.) Ez jólesett, de a kezem még mindig hideg.

Eörsi melengeti Jelena kezét.

Olyan a keze, mint egy kályha.

LUKÁCS: Magamra vállaltam a bűnt, és megindultam Marx felé. Amit maga önmegalázásnak mond, az csak arra szolgált, hogy hú maradhassak életem fő vonalához. Minthogy azonban csak másodrendű filozófus vagyok (mosolyog), nekem évtizedek kellettek ahhoz, amit ő néhány év alatt felismert.

JELENA: Csodálatos voltál, Djourri. Ahogy átvedlettél német magántudósból magyar munkásvezérré... Hihetetlenül gyorsan és őszintén csináltad, de azért azt a sildes sapkát nem kellett volna viselned. És nem kellett volna úgy tenned, mintha nem mosdanál.

LUKÁCS: Egyszerűen nem volt időm mosakodni.

JELENA: Dehogynem mosdottál. Csak titokban, rossz lelkiismerettel. Dosztojevszkij-figura voltál, és én szerettelek ezért.

LUKÁCS: De nem értettél.

JELENA: Miért nem kerestél meg, miután a Szovjetunióba költöztél te is?

LUKÁCS: Kerestelek, de nyomod vesztett.

JELENA: Elég alaposan kerestél?

LUKÁCS: Egyetlen közös ismerősünk sem tudott rólad.

JELENA: És te beletörődtél ebbe?

LUKÁCS: Már másról szólt az életem, Jelena.

JELENA: Ha volna valahol sírkövem, a második dátumot nem találnád rajta. Annyit beszéltem a bűnről – hát gondolkodj el ezen is. Tudja, megismerkedésünk idején Djourrit csak a bűn érdekelte. A művészetet luciferi tevékenységnek tartotta, mert jobb világot akar konstruálni istennél.

EÖRSI: Érdekes egybeesés: Dosztojevszkijről írt és magával élt.

JELENA: Tőlünk, oroszoktól várt mindent már akkor is. Azt kutatta, Dosztojevszkij bűnkörében, hogy a világot a terror vagy a szeretet válthatja-e meg. Ehhez a dilemmához aztán kapóra jöttem neki: orosz voltam, csaknem terrorista, ráadásul szeretetsóvár. De túlbujánczóttam rajta.

LUKÁCS: Nem hagyta, hogy szeresselek.

JELENA: Én is inkább a bűnt választottam, Djourri.

EÖRSI: Milyen érdekes: ma folyvást a bűn meg a bűnösség fogalma körül körözünk. Nem olyan kategóriák ezek, mint mondjuk: Damaszkusz?

LUKÁCS: Miféle Damaszkusz?

EÖRSI: Mind teológiai kategóriák.

LUKÁCS: Semmilyen Damaszkuszra nem emlékszem.

EÖRSI: A múltkoriban beszélünk róla.

LUKÁCS: (igen keményen, határozottan) Nem emlékszem.

JELENA: (megindul kifelé, visszaszól) Mindjárt elered az eső. (Lemegy róla a fény.)

Lukács az ablakhoz megy. Mozdulatlanul áll. A fény lemegy róla.

EÖRSI: Miért hiszem, hogy a halál megváltoztatta? Már nagyon beteg volt, amikor megtalálták Gertrúd néni szobájában, egy ütött-kopott bőröndben a Heidelbergi Esztétika kéziratát, legalább négyszáz lapot. Gertrúd néni 1919 óta cipelhette magával titokban, emigrációból emigrációba, egyik illegitimitásból a másikba, és végül haza. Micsoda zseniális munka! Nem árultuk el neki, hogy megkerült. Legszívesebben eltörölte volna Damaszkusz előtt megtett lépéseinek nyomát. Most már így kell együtt élnem vele.

Ismét fény vetül Jelenára. Az ajtóban áll.

JELENA: Marad még?

Jelena kimegy. Eörsi habozik, majd utána siet.

Balázs Béla és Lukács György

ÖTÖDIK JELENET

Lukács üres dolgozószobája. A zsúrasztalon szól a magnó.

EÖRSI HANGJA: 1971. május 5-e. Mai beszélgetésünkön azt szeretném tisztázni, hogy miként élte túl Lukács elvtárs a szovjet emigráció éveit.

LUKÁCS HANGJA: Egyszerűen szerencsém volt.

EÖRSI HANGJA: És miből állt a szerencséje?

LUKÁCS HANGJA: Amikor én 1930-ban Moszkvába mentem, hogy is hívták, Buh... Buh...

EÖRSI HANGJA: Buharin?

LUKÁCS HANGJA: Buharin nagyon baráti módon előkészített egy találkozást velem. Ez elől én akkor kitértem. Ha találkoztam volna vele, akkor engem néhány év múlva kivégeztek mint buharinistát.

EÖRSI HANGJA: Volt még egyéb szerencséje is?

LUKÁCS HANGJA: Hogyne. 1919 és 1930 között Bécsben éltem, és az illegális magyar párt belső harcaiban vettem részt

mint a Kun-ellenes frakció egyik vezetője. Amikor '30-ban Kun diadalmaskodott, én szerencsére átiratkoztam a magyar pártból a németbe. Ha ezt nem teszem, akkor vagy Kun Béla végez velem a harmincas évek elején, vagy mint kunistát végeznek ki '36-'37-ben, amikor Sztálin likvidálta a magyar pártot.

Eörsi be. Az ajtóban megtorpan, hallgatja a magnót.

EÖRSI HANGJA: *Aztán még milyen szerencséje volt?*

LUKÁCS HANGJA: *Az, hogy tudniillik nekem nagyon rossz Ill... nagyon rossz Ill...*

EÖRSI HANGJA: *Lelekiállapota?*

LUKÁCS HANGJA: *A lelkiállapotom az jó volt – a lakásom volt nagyon rossz. A belüleges emberekre csak nagyon csekély vonzerőt gyakorolt a lakásom.*

Eörsi a magnóhoz siet. Leállítja.

EÖRSI: *Elviselhetetlen. Halálosan komikus.*

LUKÁCS: *(a koporsóból) Miért állította le?*

EÖRSI: *Kijön? (Leemeli az íróasztal tetejét.)*

LUKÁCS: *Inkább még heverésznék itt kicsit. Nézze, valaki becsempészte ide nekem a maga darabját. Összehasonlítom a magnós szöveget a nyomtatottal. Megoldhatatlan feladatot vállalt. Ha szó szerint adja vissza, ami elhangzott, akkor lapos lesz a darab, ha a saját ötleteivel vegyíti szavaimat, akkor milyen alapon nevezi a beszélő személyt Lukácsnak?*

EÖRSI: *Akkor felejtjük el a darabot, és beszéljünk tovább. (Megindítja a magnót.) Mikor telepedett le a Szovjetunióban?*

LUKÁCS: *1933-ban, Hitler hatalomra jutása után.*

EÖRSI: *Hányadszor járt akkor ott?*

LUKÁCS: *Harmadszor. Először 1921-ben, a Komintern harmadik kongresszusán...*

EÖRSI: *Akkor találkozott először Leninnel?*

LUKÁCS: *Késve jött be a terembe, az elnökségben nem volt üres hely, erre leült a dobogóra és jegyzetelt.*

EÖRSI: *Hát Trockij?*

LUKÁCS: *Trockij nagyon rossz benyomást tett rám. Bejött... bejött... Nem is bejött, hanem be... be...*

EÖRSI: *Bevonult.*

LUKÁCS: *Bevonult, mint most a németek. (Csönd.)*

EÖRSI: *Mint most a németek?*

LUKÁCS: *Tessék?*

EÖRSI: *Ott tartottunk, hogy Trockij bevonult a terembe.*

LUKÁCS: *Bevonult, és nagy felhajtást csinált. Akkor keletkezett az a benyomásom, hogy ha hatalomra kerül, ugyanolyan személyi kultuszt csinált volna, mint Sztálin. Ha nem nagyobbat.*

EÖRSI: *Nagyobbat?*

LUKÁCS: *Mondjuk ugyanolyan. Volt a személyiségében valami... Lenin nagyon helyesen jegyezte meg... volt benne valami... valami...*

EÖRSI: *Lassalle-ból?*

LUKÁCS: *Lassalle-ból, és ez nekem már akkor sem tetszett. Nem találja a hasonlatot pontosnak?*

EÖRSI: *Nem ismerem eléggé Lassalle-t.*

LUKÁCS: *Nagyon sok mindenben hasonlított Trockijra. (Csönd.) Mégis inkább kimásznék innen kicsit.*

Eörsi kisegíti a koporsóból Lukácsot, aztán visszateszi a fedelet. Lukács leül az íróasztala mögé.

EÖRSI: *Másodszor mikor járt Moszkvában?*

LUKÁCS: *1930-ban.*

EÖRSI: *Milyen útlevelemmel utazott?*

LUKÁCS: *Hamis útlevelemmel. Nekem 1945-ig csak hamis útleveleim voltak. Egy évig dolgoztam a Marx–Engels Intézetben. Elmondom, mert ez egy vicces történet, hogy először ott Mihail Lifsziccel találkoztam. Egy órát beszélgettünk a legfontosabb dolgokról, utána hazamentem, és azt mondtam Gertrúdnak: ez a Szovjetunió egy csodálatos ország. Tíz éve járom Európát, de nem találkoztam egyetlen olyan okos emberrel sem, amilyenel itt a Szovjetunióban legelőször összefutottam. Aztán később éltem ott is több mint tíz évet, és ott se találkoztam több olyan okos emberrel.*

Mindketten nevetnek.

Szegény Lifszic, később ő is leromlott, de ezt nem veszem rossz néven tőle, mert ott maradt Oroszországban.

EÖRSI: *És Lukács elvtárs miért állt odébb?*

LUKÁCS: *Német párttagként sem éreztem magamat biztonságban Kun Béla miatt. A Marx–Engels Intézet vezetőjének, Rjazanovnak volt egy szellemes mondása: „Ah, Sie sind kominterniert.”*

EÖRSI: *(kis szünet után nevet) Nagyon jó. És mi történt Rjazanovval?*

LUKÁCS: *Művelt, excentrikus ember volt, igazi Marx-szakértő. A perek idején letartóztatták és nyoma veszett. Idézett poénjában már benne rejtett a sorsa. Mint kagylóban a tenger.*

LUKÁCS: *Kun Bélát egyébként első feleségem a Balzac-regények hírhedt bűnözőjéhez, Vautrinhez hasonlította. Említettem ezt magának?*

EÖRSI: *(hosszabb szünet után) Nem. Nagyon jó. (Nevet.)*

LUKÁCS: *Kun Béla miatt '31 és '33 között Berlinben éltem. Na már most Hitler '33. január 30-án lett miniszterelnök. Nekem március közepéig Berlinben kellett maradnom, hogy átállítsam illegális munkára a pártot. Az én orrommal. Nevetséges megbízatás volt. Ahányszor győz valahol az ellenforradalom, Lukács elvtársnak a helyszínen kell maradnia a veszett fejse nyelével.*

LUKÁCS: *Tudniillik nekem az ilyen helyzetekben mindig nagy szerencsém szokott lenni. '19-ben is engem hagyott hátra Kun Béla, hogy a fehérterrorban állítsam át az illegalitásra a pártot. Az volt ugyanis a véleménye, hogy én kitűnően megfelelnék mártírnak. Nemhiába hasonlította őt első feleségem Vautrinhez, a balzaci bűnözőhöz.*

Csönd. Lukács lehunyja a szemét. Hosszan ül így. Eörsi lábujjhegyen kimegy.

EÖRSI HANGJA: *És még milyen szerencséje volt?*

LUKÁCS HANGJA: *1941-ben, amikor letartóztattak...*

EÖRSI HANGJA: *Ez is szerencse volt?*

LUKÁCS HANGJA: *Akkor már nem folytak a mindenféle kivégzések. Csak szerencsének nevezhetem, hogy két hónappal megúsztam a világ egyik legnagyobb letartóztatási kampányát.*

EÖRSI HANGJA: *És hogy tudta magának megmagyarázni a pereket?*

LUKÁCS HANGJA: *Borzasztóságoknak tartottam őket, és csak azzal vigasztaltam magam, hogy ma Robespierre pártján vagyunk, holott a Danton-per sem volt jogi szempontból sokkal elfogadhatóbb, mint a Buharin-per.*

EÖRSI HANGJA: *Ma is ez a véleménye?*

LUKÁCS HANGJA: *Ma már látom, hogy míg Robespierre-nek hatalmi szempontból szüksége volt Danton halálára, addig Sztálin már a perek előtt biztosította uralmát. Ebből a szempontból fölöslegesnek tekintem a pereket.*

EÖRSI HANGJA: *A tálalásról nem is beszélve. Dantont legalább nem kényszerítették arra, hogy árulónak mondja magát.*

LUKÁCS HANGJA: *Ez csak morális különbség. Amikor jöttek a borzasztóságok, akkor Németországban már Hitler volt az úr. El kellett fogadni a pereket is, mert aki Sztálint bírálta, az Hitlernek segített. Nem tudtam, hogy megúszom-e élvez, mégis azt gondoltam: „Right or wrong, my party.” Mondhatja erre, hogy Damaszkusz meg vallásos szükséglet, de ezzel csak azt bizonyítja, hogy magának fontosabb a tiszta lelkiismerete, mint az emberiség sorsa. Egy éjszaka egy nagy hátizsákba raktam az összes Trockijt és Buharint, és bedobtam a folyóba. Pedig Buharin nagyon rendes ember volt, csak rossz marxista, ami persze nem ok arra, hogy kivégezzék. De akkor minden részletkérdés volt. A saját kivégzésem is részletkérdés lett volna. Maga, mint tanítványom, gáncs nélküli lovagnak akar látni engem, de minthogy ez nem sikerül, záptojásokkal dobál meg. Például nem tetszik magának, hogy elutasítottam a divatos művészeti áramlatokat. Folyton Kafkára hivatkozik. Lehet, hogy Kafka esetében igazan van. Na és?*

Eörsi be. Kezében egy csésze török kávé. Megáll a szin szélén.

LUKÁCS: *Ha tévedtem, azt Kafka kibírja. De az általam bírált féltehetségek tucatjaira ma már senki sem emlékszik. Maga százszázalékos igazságokat vár tőlem, és pityeregni kezd, ahányszor csalódik. Én azonban beérem azzal, ha a történelem húsz százalékgig igazolna. Nem jut eszembe, ki festette azt a képet... Szárguldo lovas katonáknak egy szakadékon kell átugraniuk. Az élen vágatók belezuhannak, a szakadék lődögökkal, emberi hullákkal töltődik fel, s az utánuk jövőök rajtuk keresztül gázolnak át a túlsó partra. Könyveim talán csak a szakadékot segítik feltölteni. Maga persze mondhatná azt, hogy nem a könyveimmel töltöttem fel, hanem hullákkal. (Csönd.) Amikor Tiszafüredre küldtek, mint az ötödik hadosztály politikai biztosát, nem tudom, elmondtam-e magának, hogy a pesti vöröskatonák puskalövés nélkül elszaladtak. Én akkor nagyon radikálisan helyreállítottam a rendet, amennyiben a megfutamodott zászlóalj nyolc emberét Poroszló főterén agyonlővettem. (Csönd.) Vannak tragikus helyzetek, amikor csak bűnt követhetünk el, bármit cselekszünk. És ha két bűnös cselekedet között kell választanunk, akkor válasszuk azt, ami nagyobb áldozatot követel tőlünk. Áldozzuk fel az eszme oltárán nyomorúságos személyünket. Maga persze mondhatná erre, hogy én nem magamat áldoztam fel, hanem nyolc pesti proletárt. Ámde ezzel magamra vállaltam egy tömeggyilkosságot. Képzeld magát ebbe a helyzetbe, és aztán jelentse ki, hogy ez a kisebb áldozat.*

Csönd.

EÖRSI: *Ahogy gyerekkoromban nem bírtam bemattolni a bátyámat, holott jobban sakkoztam nála, úgy riasztott akkoriban a gondolat, hogy a nagy filozófust legyőzhetem a vitában. És mit ért volna akkor a győzelem? Elvégre az ő élete volt a tét. Most azonban az én életemről van szó. Önérték a hűség?*

LUKÁCS: *Amikor a perek idején Amerikába hívtak professzornak, én a Szovjetunióban maradtam. La verité lente ment marche. Az igazság lassan menetel. És vargabetűkkel. Nem látok okot arra, hogy egy-egy disznóság vagy baklövés miatt cserbenhagyjam.*

EÖRSI: *(magának) Ha közém és a kommunizmus közé Isten egy tömeggyilkosságot iktat, ki vagyok én, hogy perlekedjek emiatt vele, és kivonjam magam a parancsa alól.*

LUKÁCS: *Ha valamit szabadon eldöntünk, utána le kell mondanunk szabadságunk egy részéről, hogy vállalhasuk döntésünk következményeit. Aki nem képes erre, az pancsol ember. Megvetem a kevert viszonyokat és a kevert érzelmeket. Churchillnek van egy találó kifejezése: Period of consequence. Valósága csak a teljességnek van.*

EÖRSI: *Csak egyszer ingott meg, csak egyszer láttam kétségbeesni. Amikor 1968-ban a létező szocializmus országai felszabadították Csehszlovákiát önmagától. Emlékszik, mit mondott akkor?*

LUKÁCS: *(nem vesz tudomást Eörsiről) A marxizmust nem lehet kóstolgatni.*

EÖRSI: *Kérem, könyörgök, hallgassa meg!*

Megszólal a magnó.

LUKÁCS HANGJA: *Alighanem a kísérlet, ami 1917-ben kezdődött, most kudarcot vallott, és az egészet máskor és máshol kell újratekdeni.*

EÖRSI: *Lukács elvtárs: emlékszik erre? (Csönd.) Hallgassa meg újra.*

A magnó recseg és zörög.

LUKÁCS: *Mindig azt mondtam, hogy a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus.*

Az íróasztal – vagy koporsó – teteje felemelkedik.

EÖRSI: *Valóban nem emlékszik?*

LUKÁCS: *Persze nem az egyéni élet szempontjából, hanem világtörténelmileg. Mert csak a teljességnek van valósága.*

EÖRSI: *Lukács elvtárs, sose gondolt arra, hogy a kísérlet,*

amely 1917-ben kezdődött, kudarcot vallott, és az egészet máshol és máskor kell elkezdni?

LUKÁCS: *Soha. Egy pillanatra sem. (Eörsi segítségével bemászik a koporsóba.) Amikor hatvanadik születésnapomat ünnepelte Moszkvában a párt, Varga Jenő felajánlotta, hogy intervenál Ferkó ügyében, csak írjak neki egy levelet. Ferkó ugyanis már évek óta Szibériában raboskodott. 1945 áprilisában jött a hír, hogy engem odahaza megválasztottak képviselőnek. Lehetetlen állapot lett volna, hogy én Magyarországon képviselő legyek, miközben Gertrúd fia egy szibériai lágerben sínylődik. Így hát megírtam azt a levelet. Rosszul van?*

EÖRSI:

LUKÁCS:

Varga Jenő benne volt Berija brizspartijában. Berija minden idők egyik legcinikusabb tömeggyilkosa volt. Sztálin kivételével mindenki félt tőle a Szovjetunióban. De Varga Jenő alkalmas pillanatban nyújtotta át neki a leveletem.

EÖRSI:

LUKÁCS:

Lukács elvtárs: minden rendben?

A borzalmak ellenére... Személyesen nagyon boldog korszakot éltem át a Szovjetunióban. Egyrészt ott érkeztem meg Marxhoz. Másrészt Gertrúd miatt. Nagyon boldog voltam, és Gertrúd volt az én legnagyobb szerencsém.

Lefekszik a koporsóban. A tető leereszkedik, a koporsó bezárul.

Halála óta befelé fordultam, a munkám felé, hogy megőrizsem egyensúlyom látszatát. Nem vonz már a köznapni élet csillámlása, amelyet ő közvetített a számomra.

E szöveg közben Eörsi kioldalóg a szobából.

HATODIK JELENET

A képről már ismert idős asszony – Gertrúd – a dolgozószobában hallgatja a magnót.

LUKÁCS HANGJA: *Együttélésem Gertrúddal 1920-ban kezdődött. Már özvegy volt, és kijött utánam Bécsbe a gyerekeivel együtt. Ismeretségünk régebbi, mondhatni nagyon régi. Sohasem találkoztam nővel, akivel ilyen intim kapcsolatom lehetett volna.*

GERTRÚD: *Mert maga korábban még nem volt felkészülve igazán intim kapcsolatra.*

LUKÁCS HANGJA: *Életem korábbi fontos asszonyai nem befolyásolták fejlődésem irányát. Fejlődésem adva volt, és meghatározta hozzájuk fűződő viszonyom kereteit. A különbözőségek... nos, a különbözőségek... a különbözőségek...*

EÖRSI HANGJA: *Vonzódt gyakoroltak.*

LUKÁCS HANGJA: *...vonzóbbá tették köztünk az atmoszférát. Különbözők vagyunk, és épp ez a vonzó.*

GERTRÚD: *Azonosak azért mi sem voltunk, Gyuri.*

LUKÁCS HANGJA: *Az azonosság romantikus hazugság volna. Ilyesmi nem létezik. De egyszerűen nem bírtam elviselni, ha éreztem: helyteleníti valamelyik döntésemet. Maga nem akart vitázni velem, az ismert teoretikussal. Csak azt mondta, hogy „Ezt maga jobban tudja”, vagy „Én ezzel sohasem foglalkoztam”, és ilyenkor én kétségbeestem.*

GERTRÚD: *Vitával ezt nem érhettem volna el.*

LUKÁCS HANGJA: *Persze, hogy nem. Gottfried Keller nőalakjaiban található ez a szigorúság. Magánéletem központi kérdése lett, hogy kifojjam a maga helyeslését.*

GERTRÚD: *Nagyon nehéz volt, főleg a Szovjetunióban. Nélkülem maga még feltétlenebbül alkalmazkodott volna az ottani állapotokhoz, és ezzel csorbította volna szellemi erejét.*

LUKÁCS HANGJA: *De ha szembeszökőbb ellenállásra biztat, azt fizikailag nem éltem volna túl.*

GERTRÚD: *Miután Ferkót letartóztatták, alig bírtam tovább játszani a balansz szerepét.*

Eörsi be. Döbbenet megtorpan. Gertrúd leállítja a magnót.

Jó, hogy jön, Eörsi. Úgyis beszélni akartam magával. Mondja, miért leckézteti maga folyton Lukácsot?

EÖRSI: Gertrúd néni... Ez nem lehet igaz. Mennyire örülök...

GERTRÚD: Feleljen, kérem.

EÖRSI: Gertrúd néni nem kell elmondanom, mennyire szeretem és tisztelem Lukács elvtársat. Éppen ezért nem tudom felfogni...

GERTRÚD: Gyurit senki sem vádolhatja, hogy filozófiailag behódolt a sztálinizmusnak. Taktikai engedményeket tett, de esztétikailag és filozófiailag...

EÖRSI: Igen. Hogyne. Tudom. Gertrúd néni: halála után összegereblyézték, amit emigrációs írásai közül el akart felejteni. Még kedvence, Thomas Mann is a parazita burzsoázia bérence azokon a lapokon.

GERTRÚD: A szocializmusnak talán szüksége volt arra, hogy Gyuri túlélje a szovjet időszakot, és megírja fő műveit.

EÖRSI: Miféle szocializmusnak?

GERTRÚD: Most meg engem leckéztet? Lassan mániákussá válik. Gondoljon arra, hogy magának is szüksége volt rá. Emlékszik, mit mondott Gyuri temetésén az az asszony, aki a legjobban szerette magát?

EÖRSI: „Szegény Pisti, mostantól senki sem tud majd visszatartani semmitől.”

GERTRÚD: Na látja.

EÖRSI: Akkor sem értem, mi adott erőt maguknak a szörnyű megalkuvásokhoz.

GERTRÚD: A remény.

EÖRSI: Hogyan?

GERTRÚD: Egyszer éjszaka csöngetnek, rémülten ajtót nyitunk. A szibériai láger egyik őre tudatja velünk, hogy Ferkó él. Egy kertészetben dolgozik, miután öngyilkos szándékkal kifeküdt a hóba, és néhány ujj lefagyott. Az illető nem mutatkozott be, de azért eljött. Bizonyos ellenállás mindig lehetséges.

EÖRSI: Amikor Gertrúd néni gégerákos volt, és mindnyájan tudtuk, hogy már csak egy-két napja van hátra, megkérdeztem tőle, hogy mi újság a kórházban. (Beindítja a magnót.)

LUKÁCS HANGJA: Gertrúd ma kissé nyugtalanul aludt, az időjárás miatt. Én meglehetősen független vagyok a természettől, de Gertrúdnak igen meghitt hozzá a viszonya, és ezért mindig érzékeny volt az időjárásra. (leállítja a magnót) Túl sok volt benne a szeretet.

GERTRÚD: A kommunizmus rákos tüneteit a világtörténelmi időjárás számlájára írta.

EÖRSI: Mi az, Eörsi, vissza akarja kérni tőle az iskolapénzt?

GERTRÚD: Mi az, Eörsi, vissza akarja kérni tőle az iskolapénzt?

Lukács nevése hallatszik. Fény vetül rá. Mindvégig bent volt a szobában. Gertrúd is nevet. Eörsi ki akar somfordálni.

LUKÁCS: Ne zavartassa magát. Folytassa, mintha itt se lennék.

EÖRSI: Aztán egyedül lépdelt Gertrúd néni koporsója mögött. Arcán vastag páncél. Mellettem egy jeles irodalomtörténész odasúgta egy még jelesebbnek: „Nézd, mint egy majom.”

LUKÁCS: Utána egy évig latolgattam, legyen-e öngyilkos. Döntésemet attól tettem függővé, hogy tudok-e maga nélkül írni.

EÖRSI: Végül ismét Gertrúd néni mentette meg. Modellül szolgált első esszéjéhez, a Minna von Barnhelmhez. Gyönyörű írás, az érték számára szinte vers.

LUKÁCS: (Eörsinek) Ami pedig a szovjet időszakot illeti: ne felejtse el, hogy Lenin halála után a pártvitákban Sztálinnak volt igaza. Trockij azt mondta, hogy a szocializmust egy országban nem lehet felépíteni.

EÖRSI: És fel lehetett építeni?

LUKÁCS: Mit?

EÖRSI: A szocializmust.

LUKÁCS: Minthogy felépült...

EÖRSI: Felépült, ez kétségtelen, de mi épült fel?

LUKÁCS: Vitathatatlan, hogy nem a klasszikus szocialista modell. De ahogy a kapitalista fejlődésnek is volt egy klasszikus és egy porosz útja...

EÖRSI: Ezt a mi régi vitánkat nem érdemes folytatni, mint-hogy utolsó fordulója óta a Szovjetunió összeomlott.

Csönd.

LUKÁCS: Elvesztette a harmadik világháborút?

EÖRSI: Saját tohonya súlya alatt omlott össze. Hogy egy elszüllyedt nyelv fordulataival éljek: dinamikus termelőerői nem bírták szétfeszíteni termelési viszonyait, melyeket a bürokratikus centralizmus bilincsbbe vert.

LUKÁCS: Csak nem jutott el addig a bölcsességig, Eörsi, hogy a Szovjetunióval együtt megszűnt az osztályharc is?

EÖRSI: Lukács elvtárs: a marxizmus teljes szókincse sem volna elegendő ahhoz, hogy egy kutyát előcsalogasson az óljából.

LUKÁCS: Ne higgye, hogy ez a történelem utolsó szava. A proletárforradalmaknak már a múlt században is vereségeik adtak erőt az újakezdsre.

EÖRSI: Régóta a kevésbé sikerült dajkamesék közé sorolják, hogy a szovjet rendszernek köze van a proletárforradalomhoz.

LUKÁCS: Ez is csak azt bizonyítja, hogy Oroszországban nem a szocializmus klasszikus formája diadalmaskodott.

EÖRSI: Mindent erre az egy kaptafára húzna fel?

GERTRÚD: Amióta meghalt, mindenki okosabb magánál. Komolyan mondom. Nagy szellemi fölénytel intézik el itt is meg ott is. És hogy ne kelljen foglalkozniuk a műveivel, sommás erkölcsi frázisokkal taglózzák le.

LUKÁCS: Pedig a morál problémái az egyediség szférájában dőlnek el.

EÖRSI: Ezt a mondatot ismerem. Emlékszik? Egyszer – életemben először és utoljára – tanácsot kértem Lukács elvtárstól magánügyben. Két és fél óráig ecseteltem kétségbeesztő dilemmámat, miközben Ön szivarozott. Aztán elhallgattam, és vártam válaszát.

LUKÁCS: A morál problémái az egyediség szférájában dőlnek el.

GERTRÚD: Mindhárman nevetnek.

GERTRÚD: Ne menjen még. Lukács kihátrál a fényből. Gertrúd körülszimatol a levegőben.

Itt halt meg?

EÖRSI: Nem. A pártkórházban. A nyitott ablaknál feküdt, nagyon meleg volt. Én beszéltem, ő pedig időnként egy-egy alig érthető szót préselt ki a torkán.

GERTRÚD: Hadd halljam.

EÖRSI: Eörsi beindítja a magnót. Semmi nesz.

EÖRSI: Nem mindig akkor szólal meg, amikor szeretném. Ja igaz: ott már nem volt nálam magnó.

A magnó beindul. Zörejek, nyögések hallhatók, egy-egy nehezen kipréselt szótag. A magnó a beszélgetés végéig jár.

Tíz percenként felült, kikecmergett az ágy szélére, hálóinge felgyűrődött, és én rémülten láttam a nyolcvanhat éves altest iszonyatos esendőségét. Ápolónőért kiállottam, futva jött, előkötötte a kacsát. Kioldalagoltam, majd vissza, és kezdődött az új, tízperces periódus.

GERTRÚD: Mindez természetes és rendjén való. (Csönd.) Mi ez az idegen szag?

EÖRSI: Múzeumot rendeztek be itt. Pontosabban valami kutatóintézetet.

GERTRÚD: Aha. Kartotékbűz. Akkor be sem megyek a szobámba. És maga mit keres itt? Csak nem alkalmazott?

EÖRSI: A tekerceket hallgatom. Írni akarok belőlük valamit.

GERTRÚD: Meg akar szabadulni Lukácstól. Vigyázzon! A szabadság vezethet a semmibe is. Van Hegelnek egy kedvenc kifejezése: *Aufheben*.

EÖRSI: Megszüntetve megőrizni.

GERTRÚD: Úgy van. Megszüntetni és megőrizni: ugyanannak a folyamatnak két vonatkozása. *Aufheben*. Mi az ilyen szavakat egymás között gyakrabban használtuk, mint azt, hogy fogkefe.

Lukács nevet. Fény vetődik rá. Gertrúd is nevet.

És most menjen, Eörsi. Minden jól! Menjen már!

Eörsi el. A magnóözörgés elhallgat.

Gratulálok, Gyuri! Gyönyörűen csinálja. Napról napra legyőzi a halált. Csak arra kérem: a ruházatát se hanyagolja el. (Rendbe hozza Lukács öltözékét. Megtörli az arcát.) Mutassa magát. Így már jó.

HETEDIK JELENET

Berlini kabaré. Zongoraszó. Eörsi egyedül ül egy asztalnál. Háttérben a ravatal.

EÖRSI: Itt ülök megint a kabarében, mert megint elakadtam a darabbal. Tudom, mit mondana Ön erre: el se lett volna szabad hagynom a kabarét. Bölcs műveiben olvasható, hogy a színpad csak a jelen időt viseli el. Azért bámulunk fel rá, mert ott előttünk veti ki kockáját a sors, előttünk folyik a Rubicon. Én pedig a múltban kujtorgok, régi döntések indítékait nyomozom. (Iszik. A színpalak mögött lövések. Felugrik.) Mi volt ez? Csak nem lett öngyilkos a zongorista?

Lövések, kiáltások.

Áhá! 1956. október 31-e van. Lukácsot kísérem Belgrád rakparti lakásától a Pártközpontba! Mintegy két kilométert gyalogoltunk már, mert Lukácsnak részt kell vennie a sorsdöntő szavazáson. A forradalomban megalakult héttagú pártfőnökség arról dönt, hogy tagja maradjon-e Magyarország a Varsói Szerződésnek.

Lukács nagykabátban, sildes sapkával a fején kimászik a koporsóból. Eörsi odarohan hozzá, megfogja a könyökét, így vezeti végig a színpadon, gyors léptekkel, de szinte helyben járva.

LUKÁCS: Milyen szimpatikus fiúk voltak ezek!

EÖRSI: Akivel az előbb szót váltottunk, azt jól ismerem. Filmrendező szakos.

LUKÁCS: Nagyon szimpatikus.

EÖRSI: Felkelőparancsnok. Több tucat orosz tankot lőtt ki a csoportjával. Tegnapelőtt tárgyalt a kormánnyal a kommunista felkelők nevében.

Lövések. Eörsi összerázkódik. Lukács mintha nem is hallaná.

LUKÁCS: Manapság azt hiszik, hogy a filozófiát éppolyan könnyű leváltani, mint egy párttitkárt.

EÖRSI: (nevet) Ha egy párt szétesik, nem tesznek különbséget hivatalos ideológiája és hivatalos képviselői között.

LUKÁCS: Hegel a Fenomenológiában azt írja, hogy egy párt csak azáltal győzhet, ha két párttá esik szét. Így megszünteti korábbi egyoldalúságát.

EÖRSI: Lukács elvtárs: a kilépésre szavaz?

LUKÁCS: A vizsály szerencsétlenségnek látszik, de valójában a párt életképességét bizonyítja.

EÖRSI: Mindenki ezt várja Lukács elvtárstól.

LUKÁCS: Hogy mit várnak tőlem, az engem sohasem érdekelt.

EÖRSI: De ez becsületmentés volna! A kommunisták csak a Szovjetuniótól függetlenül szerezhetik vissza a lakosság bizalmát.

LUKÁCS: Mi az ott?

EÖRSI: Orosz páncélautó.

Iszonyú lövés. Eörsi majdnem hasra esik. Lukács megy tovább.

LUKÁCS: Az oroszok a kilépést provokációnak tekintenék.

EÖRSI: A magyarok meg a bentmaradást tekintenék provokációnak.

Lövések. Eörsi hasra vágódik. Lukács megy tovább.

LUKÁCS: Másrészt mivel nálunk nincsenek mélyreható demokratikus hagyományok...

EÖRSI: Mikor tegyünk szert rájuk, ha nem most?

LUKÁCS: ...nálunk a semlegesség tábornokdemokráciára vezetne.

Lövések, kiáltások, por, füst. Lukács megy tovább. Eörsi megfogja a könyökét.

EÖRSI: Csak nem azt akarja mondani, hogy a Varsói Szerződés egyszerre véd meg bennünket az oroszoktól és a nyugatiaktól?

LUKÁCS: Nézze, ez egy igen komplikált helyzet. Az emberek hajlanak arra, hogy az állapotokat tekintsék végső létezési formáknak. Na már most, a végső létezési forma a folyamat. Ha ebből az aspektusból vesszük szemügyre a kilépést...

Robbanás, füst. Lukács eltűnik. Eörsi hason fekszik, majd feláll, leporolja magát.

Csönd.

EÖRSI:

A héttagú pártelnökségben másodmagával arra szavazott, hogy Magyarország ne lépjen ki a Varsói Szerződésből. Akik Magyarország semlegességére adták le voksukat, azok – egy híján – életükkel vagy szabadságukkal fizettek ezért. Lukácsot is velük internálták Romániába, miután az oroszok leverték a felkelést. Mivel kabarében vagyunk, elmesélhetem mint pompás viccet, hogy a kilépésre szavazott az az ember is, akinek uralma alatt a többieket kivégezték vagy lecsukták. A nevét is kimondom... Úgy hívták, hogy... (Csönd.) Úgy hívták... (Csönd.) Néhány évvel ezelőtt ezen a ponton engem lelőttek itt. Aztán felcsendült a kabarézene. Most már kimondhatnám a nevét. De kit érdekel? Egy önvádját elfojtó tömeggyilkos uralma alatt éltünk évtizedeken át, és nem is érdemeltünk jobbat. Imádjuk a szolgásgot. Akkor vagyunk a legboldogabbak, ha rablók kormányoznak bennünket, akik megengedik, hogy mi is lopjunk olykor egy kicsit. Perverz kéjeket élünk át, ha hazudnak nekünk. Ha becsapnak bennünket, visítunk, mint orgazmusos macska a háztetőn. Magyarország olyan ország...

Eldördül egy lövés. Eörsi összerogy. Kabarézene.

NYOLCADIK JELENET

Eörsi a nyitott koporsón ülve török kávét iszik. Fölötte a magasban Lukács szivarozik, íróasztala mögött. Tiszta kék égbolt. Fennkölt zene.

LUKÁCS: Mi újság?

A zene elnémul.

EÖRSI: Szent isten, Lukács elvtárs, hogy jutott fel oda?

LUKÁCS: Ez egy felhő. Itt mi határozzuk meg a személyi használatunkat képező felhők formáját.

EÖRSI: És fejenként hány felhőjük lehet?

LUKÁCS: Mindenkinek szükséglete szerint. Én kevéssel is beérem, mert nézze csak, mit kezdjek én, teszem azt, három íróasztallal?

EÖRSI: És azok a könyvek ott?

LUKÁCS: Felhők. Mind felhő. A régi könyveim, hiszen látja. Nagyon praktikus.

LUKÁCS: Mi újság?

EÖRSI: Hol kezdjem?

LUKÁCS: Ahol kezdődik.

EÖRSI: Halála után államosították. Új Lukács-tanítványokat

jelöltek ki, többnyire olyanokat, akikkel Ön szóba sem állt. A régieket elhallgattatták vagy kikergették az országból. Az újak minden mocskos ügyben Önre hivatkoztak még vagy tizenöt évig, és úgy dongták körül életművét, mint legyek mézsárszékben a húst.

LUKÁCS: Nézze, ha nem vagyok ott, akkor akár fel is köthetnek.
EÖRSI: Most már persze nem érdem, hanem gyalázat az Ön tanítványának lenni.

LUKÁCS: Ez sem érdekel. Nem lettem rosszabb a halálom óta. És ahányszor azt mondták nekem, hogy nem azok a tanítványaim, akiket a tanítványaimnak gondolok, arra gondoltam, hogy a végén még úgy járok, mint Krupszkaja, akit Sztálin megfenyegetett, hogy leváltja, és alkalmasabb személyt nevez ki helyette Lenin özvegyének.

Nevetnek.
EÖRSI: Mindig sajnáltam, hogy műveiben nem kamatoztatta humorát.
LUKÁCS: Az ismeretelmélettel nem lehet tréfálni.
EÖRSI: Hát Marx?
LUKÁCS: Marx más.
EÖRSI: Persze, hogy más. Még marxistának sem kellett lennie. Lukács elvtárs azonban folyvást azt bizonygatta, hogy hű Marxhoz.
LUKÁCS: Sohase kényszerből tettem.
EÖRSI: Annál rosszabb. Műveit fordítva észre kellett vennem, hogy gyakran nem az igazság, hanem Marx véleménye igaztja.
LUKÁCS: Mert lényeges kérdésekben nincs köztük különbség. (Csönd.) Hova hamuzzak?
EÖRSI: Maga alá. A sírkertben nincs szükség hamutartóra.
LUKÁCS: Nézze, Eörsi, én most azért gomolyogtam ide, hogy megfordítsuk a szereposztást. Én kérdezek, maga válaszol. Honnan veszi magának a bátorságot, hogy erkölcsi felsőbbiséggel ítélkezzen fölöttem?
EÖRSI: Én csak meg szeretném érteni...
LUKÁCS: Nem. Maga kész ítéletekkel közeledik az életemhez. Ez persze a maga baja, mert a maga darabja sínyli meg. A színpad ugyanis nem tűri az eleve eldöntött kérdéseket. Úgy tesz, mintha ragaszkodna hozzám, és közben elutasítja életem lényegét. Semmi olyasmi nem történhetett a Földön halálom óta, ami erkölcsileg igazolhatná a kapitalizmust.
EÖRSI: Én nem azt utasítom el, hogy kommunista lett, hanem hogy feláldozta szellemi függetlenségét...
LUKÁCS: Hát maga mit áldozott fel a meggyőződéséért? Ne jöjjön a börtönéveivel – a maga börtöne üdülés volt a moszkvai hétköznapihoz képest.
EÖRSI: Tudom.
LUKÁCS: Én nemcsak a biztonságos életről mondtam le, hanem az értelmiségi dölyfről is, mely a mocskos világ kellős közepén csak a mű tisztaságára gondol. Aki képtelen arra, hogy olykor feladja ilyen-olyan meggyőződését, ha életének alapigazsága ezt követeli...
EÖRSI: De ha az alapigazság alaphazugsággá válik?
LUKÁCS: Most nem erről van szó. Maga elvileg nem hajlandó leírni olyasmit, amit nem tart igaznak.
EÖRSI: Elismerem.
LUKÁCS: És még hanceg is ezzel. Folyvást az erényét fitogtatta, mint valami szüzlány. Csakhogy erényes minden tökfey lehet. Az igazság szfvós szolgálatához intelligens erény kell, mely még önmagát is hajlandó odadobni. (Újabb szivarra gyújt.)
EÖRSI: Lukács elvtárs: a szivar is felhő?
Lukács bólint.
LUKÁCS: Hihetetlen.
A fiatalok szememre vetik, hogy én a húszas évek kezdete óta folyton-folyvást elvtelen önkritikákkal piszkoltam be magam, csak hogy a pártban maradhassak. Ámde nekem mindig azért kellett bocsánatot kérnem, mert olyan politikát javasoltam, amelyet csak Sztálin halála tett elvileg lehetővé. Nem látják életemnek ezt az előre mutató következetességét, nem látják a folyót, csak a hordalékot, amit magával

sodort, és ezért minden ragaszkodásuk ellenére egy kukkot sem értenek belőlem.

EÖRSI: Miért csak az önkritikáiról beszél? Ön kritizált is. Részt vett olyan vitákban, ahol ellenfeleivel szemben a legvégső érvet a kivégzőosztagok és a szibériai haláltáborok parancsnokai fogalmazták meg.
LUKÁCS: Védett pozícióból vettem részt ezekben a vitákban?
EÖRSI: Nem. De részt vett. Saját életét is kockáztatva erkölcsi igazolást adott a valóban létező iszonyatnak.

(Csönd.)
LUKÁCS: Mondja, Eörsi, maga szöröstül-böröstül elveti azt, amit létező szocializmusnak neveztek az én időmben?
EÖRSI: Úgy vélem, szöröstül-böröstül nem volt szocialista.
LUKÁCS: De önmagát annak tartja?
EÖRSI: A megvalósíthatatlannak tűnő eszmények szintjén: igen.
LUKÁCS: Akkor mit javasol a létező szocializmus helyett? (Csönd.) Egy nem létezőt? (Csönd.) Vagy saját magát? Indítványozzuk a világnak, hogy a létező szocializmus bukása után érje be Eörsi Istvánnal?
EÖRSI: Elismerem, hogy tanácstalan vagyok.
LUKÁCS: Akkor miért osztogat tanácsokat?
EÖRSI: Nem tanácsokat osztogatok; kétségbe vagyok esve. Csak egy kérdésre válaszoljon még. Hová megy? Felfázom ezen a széken. Különbön is unom a kérdését.
LUKÁCS: Honnan tudja, mit akarok kérdezni?
EÖRSI: Az előbb belegomolyogtam a fejébe. Szörnyű állapotokat találtam ott. Azt akarja kérdezni, hogy ha már miniszter lettem az ötvenhatos forradalmi kormányban, és ha már a forradalom kommunista vezérkarával együtt hurcoltak Romániába, akkor hogyan kérhettem visszavételemet abba a pártba, mely vérrel és vassal – egyebek közt minisztertársaim és régi elvtársaim vérével – teremtette meg a konszolidációt. Szórol szóra ezt akartam kérdezni.
LUKÁCS: Csakhogy én nem abba a pártba léptem vissza, hanem egy 1917-tel kezdődő forradalmi tradíciót folytattam.
EÖRSI: De hiszen Ön volt a forradalmi tradíció, nem a szervező. A pártnak kellett volna visszalépnie Önbe. (nevet) Ez igaz. Csakhogy erre nem volt esély.
LUKÁCS: Ön a pártot a folyamatosság hazug látszatával ruházta fel.
EÖRSI: Már megint bírónak tolt fel magát. De ez nem szabadítja meg a kétségbeeséstől.
LUKÁCS: Inkább vagyok kétségbeesett, mint öncsaló.
EÖRSI: Ez is öncsalás. Arra szolgál, hogy nemes lelkűnek érezhesse magát. Egyik csalódásból a másikba zuhan, aztán az előkelő reménytelenségbe menekül, és közben darabokra török az élete. Nálam viszont minden dolog valaminek a folytatása.
LUKÁCS: Damaszkusznak.
EÖRSI: Lukács és az íróasztal eltűnik, felhőstül, egestül.
LUKÁCS: Hová megy? Megáll az eszem! Lukács elvtárs még sohasem szokott meg a vita elől.
LUKÁCS HANGJA: A fontos életek konzekvensek.
EÖRSI: Párttagként akart meghalni! Ez az óhaja Damaszkusz szerves folytatása volt.
LUKÁCS: Mondja, Eörsi, miért szakítja ezt a szót? Csak nem irigyli az én úgynevezett Damaszkuszomat?
LUKÁCS: Lukács nevet. Nevetése kacajja fokozódva visszhangzik a teremben. Eörsi befogja a fülét.

KILENCEDIK JELENET

Dolgozószoba. Eörsi a magnóval lihegve be. A zsúrasztalon a török kávé.

EÖRSI: Már diákkoromban is mindig gyalog futottam fel a körlepcsőn ide, az ötödik emeletre. Akkoriban még a szememet is behunytam, és mellékoncentráltam, hogy eltévésszem az emeletszámot. Nem tudom, miért hittem, hogy siker esetén látogatásom is sikeres lesz. Akkoriban persze még nem lihegtem így. (Leteszi a magnót a szoba sarkába.) Erre nem lesz többé szükség.

Most mondta a házvezetőnője, hogy hiába jöttem. Néhány nap óta drámai a romlás. Már alig lát, alig hall, és beszélni sem tud. Mindene megtelt mésszel, csak – úgy látszik – az agya még nem. Nem tud beszélni, de beszélgetni akar. Uram, segíts. (Leül a zsúr-asztalkához, elkezd inni a kávéját.) Utoljára vagyok itt. Utoljára a szó kettős értelmében. Először is utolsó beszélgetésemre várok. 1971. május 27-e van. Másodszer is ma, 1998. május 17-én úgy érzem, nem lépek többé abba a szobába. Most utoljára libbenek be, a képzelet úgynevezett szárnyán. Az Öreget most pisilltetni meg a házvezetőnője, de mindjárt belép ide, és megtudakolja, hogy „Mi újság?” Legalább öt évig tartott, amíg felfogtam, hogy szó szerint kell értenem ezt a kérdést. Az Öreg csakugyan újságokat akar hallani a dolgozószobáján kívül eső világból. További öt év kellett ahhoz, hogy észrevegyem: az újság nem önmagáért kell neki, hanem csak trambulinnak, hogy fejest ugorhasson kedvenc elméleteibe. Jön. Uram, segíts! Már nem tud fejest ugrani.

Lukács térdig érő rövidnadrágban, teljesen mereven belép az ajtón, csaknem bábmozgással az íróasztalhoz megy. Leül, Eörsire mered. Arcán pánccél, szája görcsösen mozog, szavakat készít elő.

LUKÁCS: Mmmm... mmmmmmmmm... mmmmmmm...

EÖRSI: Semmi különös. Hacsak a tegnapi izraeli kormány-nyilatkozatot nem tekintjük újságnak. Nagyon mulatságos olvasmány, főként az egyiptomi megnyilatkozások szomszédságában.

Lukács Eörsire mered, nem tudni, megértette-e.

Mit szólna egy komédiához: két nacionalista vezért álmában kicserélnek. Az ellenséges sereg főhadiszállásán ébrednek sorsdöntő beszédük reggelén. Felpatannak, előrángatják zsebükből kéziratukat. Rádöbbenek arra, hogy ha felolvassák, akkor végük. Sokat kellene változtatniuk a szövegen? Nehezen élnek bele magukat egymás szerepébe?

LUKÁCS: Nnnn... nem... t... tudik ez n... nem olyan egysz... ez n... nem... n...

EÖRSI: Nem olyan egyszerű.

Lukács bólint.

Lukács elvtárs szerint drámaiatlan az ötlet?

Lukács a fejét rázza.

Lukács elvtárs szerint a komédia az alapötlet kedvéért kiiktatna a két vezér szövegéből minden konkrét tartalmat, s így azt a vacak közhelyet sugallná, hogy a nemzeti politika céljai mind értéktelenek?

LUKÁCS: Ért... ért... értel...

EÖRSI: Értelmetlenek.

Lukács bólint.

De hát miféle konkrét tartalma van manapság egy izraeli vagy arab vezető harci szónoklatának?

LUKÁCS: T... t... t...

EÖRSI: Tényeken alapulnak?

Lukács a fejét rázza.

Történelmi folyamatosságukban értelmezhetők csak ezek a beszédek?

Lukács bólint.

Szerintem a világ rászolgált a sematizáló absztrakciókra. Régebben a történelem színpadán ágáló személyek legalább részben maguk alakították ki a szerepüket. Ma a kész szerep keresi eljátszóját. Erről szólna a kis komédia.

Lukács meredten bámul Eörsire.

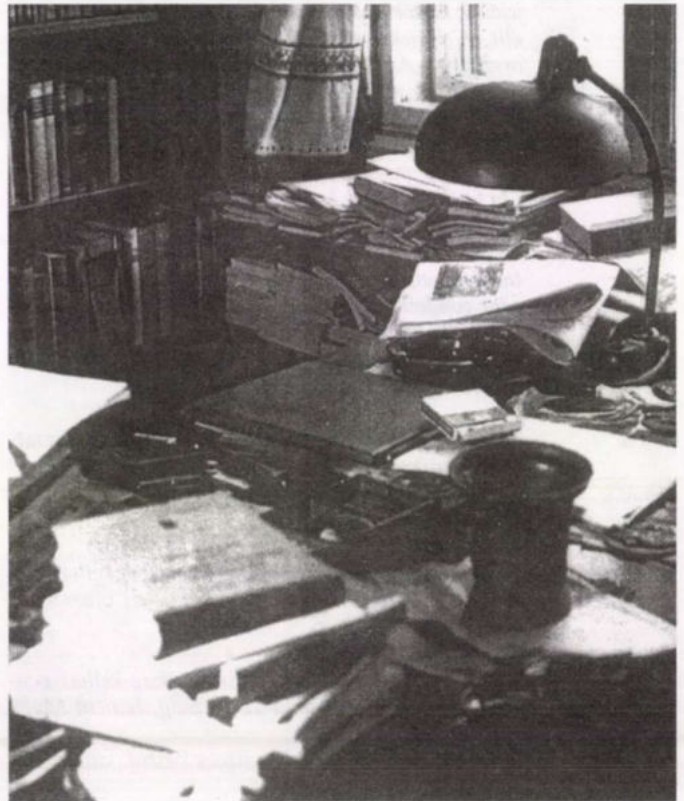
Van két vezéri szerep. Nemzeti elfogultságok, külpolitikai érdekek, a megosztott világ játékszabályai csak annyit engednek meg, hogy valakik betöltsék ezeket a szerepeket. Így hát ezek a valakik kicserélhetők.

LUKÁCS: Elv... elv...

EÖRSI: Csak elvben, Lukács elvtárs szerint.

Lukács bólint.

A beszélgetésnek ez a módszere célravezetőnek látszik. Minthogy Lukács elvtárs átmenetileg nem tud beszélni...

Lukács hevesen rázza a fejét.

Tud beszélni?

Lukács a fejét rázza.

Lukács elvtárs úgy gondolja, hogy nem átmenetileg nem tud?

LUKÁCS: Nem g... g... g... nem g...

EÖRSI: Nem gondolja, hanem tudja?

LUKÁCS: Iiii... irrrrrrr... irrrrrrr...

EÖRSI: Irreverzibilis folyamatom?

Lukács bólint.

Minthogy Lukács elvtárs nem tud beszélni, beszélgetni viszont tud, mindig csak jeleznie kell a véleményét és ellenvetéseit. Én meg majd igyekszem helyesen értelmezni a jeleket.

LUKÁCS: Jobb, mint egy k... k...

EÖRSI: Komédia?

LUKÁCS: (fejét rázza) K... K... ke...

Eörsi tanácstalanul bámul. Lukács ujjával négyzetet rajzol az asztalra.

EÖRSI: (felkiált.) Keresztrejtvény?

Lukács bólint.

Képzeld, Lukács elvtárs: egy amerikai professzor megtalálta a Halál Velencében első kéziratát. Thomas Mann hosszú idézeteket másolt bele az Ön könyvéből, A lélek és a formák-ból.

Lukács arca teljesen közönyös. Eörsi segélykérően körülnéz, óriási halom gépelt kéziratot pillant meg az íróasztal szögletében.

Kész a gépirat? Ez a teljes Ontológia?

Lukács bólint.

Jó érzés lehet így együtt látni.

Lukács arca teljesen kifejezéstelen.

Mint juhásznak a nyáját. (Csönd.) Beleolvasott?

LUKÁCS: El... elk...

EÖRSI: És hogy tetszik? (Csönd.) Most sincs meglegedve vele? (Csönd.) Szerkezeti problémák? (Csönd.) Ha már úgysem dolgozik rajta, akkor megítélésével sem foglalkozik.

LUKÁCS: Nem az én d... d..

EÖRSI: Nem hát. Olyan, amilyen. Úgysem a szerző ítélete számít. Fő, hogy elkészült.

Lukács beszélne, de nem jön ki hang a torkán.

Lukács elvtárs egyszer azt mondta, hogy csak a saját lehetőségeinkhez mérhetjük magunkat. Aki utolsó

mörzsáig felélte lehetőségeit, annak nincs oka nyugtalanságra.

LUKÁCS: Nnn... nyugtit...

EÖRSI: Hát akkor mi?

LUKÁCS: K... k... kö...

EÖRSI: Lehetetlen.

LUKÁCS: A legsz... a legszörnyűbb a kk... kö... k...

EÖRSI: Most mondta, hogy nyugtalan. Ha nyugtalanokodik, akkor nem lehet közönyös.

LUKÁCS: Pár nap óta k... k... közöny, k... még s... sos...

EÖRSI: Olyan híhetetlen, hogy szinte komikus.

LUKÁCS: N... nem k... Tudniillik m... m... maga a d... d...

EÖRSI: Maga a dolog nem komikus.

Lukács bólint.

És mióta? Amióta a gépirat megérkezett? (Csönd.) Akkor attól vált közönyössé, hogy életében először nem bír elolvasni valamit, ami érdekli.

LUKÁCS: G... g... g...

EÖRSI: De láthatóan a közöny sem hagyja közönyösen. Izgatja a közönye.

LUKÁCS: (mosolyfélével az arcán.) G... g... gogond... d... d...

EÖRSI: A közöny sajnos maga gátolja meg, hogy leküzdjék. Ezért javasolom, hogy próbálja élvezni, mint új tapasztalatot.

LUKÁCS: Él... élvezhet...

EÖRSI: Tartósan bizonyára élvezhetetlen. De élvezettel talán meggátolható, hogy tartós legyen.

LUKÁCS: Miféle t... tart... t... (Csönd.)

EÖRSI: A közöny a betegségből fakad, mely életében először meggátolta, hogy beleszóljon a világ alakulásába. De ez a közöny Lukács elvtárs magántügye, hiszen életműve, vagyis mindaz, amit neve a világban jelent, továbbra is megosztja az embereket, szeretetet és gyűlöletet vált ki, de semmiképp sem közönnyt.

LUKÁCS: Mindez lets... obj... obj..., de én... én ebből már sz... sz...

EÖRSI: Szubjektíve semmit sem érez.

Lukács bólint.

Gondoljon arra, amit Ivan Iljics haláláról írt: hogy csak az értelmes élethez társul értelmes halál.

LUKÁCS: Lets... de e... engem m... m...

EÖRSI: Zavarja ez a téma?

LUKÁCS: (lassan, tagoltan, teljesen tisztán.) Maga át akarja törni közönyöm burkát, de ez nem s... sikerülhet. Ugyanis már nem é... érdekel mindaz, ami egész é... életemben érdekelt. (Csönd.)

EÖRSI: Nem hiszem. (Csönd.) Mint hogyha egy hal bejelentené, hogy nem érdekli már a víz.

LUKÁCS: K... k... nem é... érdekel...

EÖRSI: Hiábavalónak ítéli az életét? Mással kellett volna foglalkoznia? Lényegtelen dolgokra fecsejtette tehetségét?

Lukács behunyja a szemét. Sokáig ülnek így egymással szemben. Eörsi feláll, hogy kiosonjon.

LUKÁCS: M... min...

EÖRSI: Úgy véli, mindegy, mit csinált egész életében? (a fejét rázza.) O... ob...

LUKÁCS: Objektíve nem mindegy. Szubjektíve mindegy.

EÖRSI: Lukács bólint.

Lukács elvtárs ebben a szobában egyszer, a történelem előtti időkben azt mondta: minden tehetsége abban áll, hogy meglehetősen érdeke van az objektív és a szubjektív tényezők megkülönböztetéséhez. Örömmel látom, hogy még ilyen közönyösen is gyakorolja ezt a tehetségét.

LUKÁCS: L... lets... De eng... engem már e... ez sem é... é...

EÖRSI: Akár érdekli, akár nem, közönye eddigi közönymenetségéből fakad. Hiszen érdeklődése akkor hunyt ki, amikor...

LUKÁCS: Un... un...

EÖRSI: Ez az. A közöny koalícióra lép az unalommal. Mint-hogy úgy sincs jobb dolga, próbálja elemezni ezt a koalíciót. Az elemzésben eddig még mindig élvezetet talált.

LUKÁCS: K... k... közöny... K... kórház. Ott... ott...

EÖRSI: Ott szemlélődhet kedvére. Hiszen mi mást lehet egy kórházban csinálni?

LUKÁCS: (ironikusan) Hogy mm... mi... mi mást?

EÖRSI: Mikor megy a kórházba?

LUKÁCS: Nem m... m...

EÖRSI: Nem megy? De hiszen ezt hallottam.

Lukács megrázza a fejét, majd bólint.

LUKÁCS: Úgy érti, hogy nem megy, hanem viszik?

EÖRSI: Egy t... tárgy...

LUKÁCS: ...nem tud menni. De Lukács elvtárs nem tárgy.

EÖRSI: Szub... szub...

LUKÁCS: Szubjektív tárgy? Vagyis annak tekinti magát? (hevesen rázza a fejét) B... b... bilo...

EÖRSI: Biológiaiilag nem tárgy? Társadalmilag viszont az?

Lukács bólint.

Társadalmilag sem tárgy – hiszen egy gondolatmenet végére értünk.

Sötétetni kezd. Lukács feláll, az ablakhoz totyog, kinéz. Hosszú csönd. Lukács elvtárs...

Lukács nem mozdul.

Gyuri bácsi.

Csőnd. Az ajtó kinyílik. Tányércsörömpölés. Eörsi feláll, megérinti Lukács karját. Lukács megfordul, szemben állnak egymással.

Azt hiszem, ma megszolgáltuk a vacsorát.

Könyökénél fogva vezeti az ajtó felé. Az íróasztal teje felemelkedik. A szín szélén Lukács megfordul, megindul visszafelé. Közben Eörsi a magnójához megy, felemeli, és nézi Lukácsot, aki visszafekszik a koporsóba.

VÉGE

A filozófiai anekdotakincs szerint Spinoza íróasztalán saját kezűleg csiszolt üvegtégelyekben pókokat tartott. Látogatói – és persze az utókor kutatói – sokat törték a fejüket különös szokásán. Talán – vélték és vélik egyesek – természetrajzi megfigyeléseket végez a mester, hiszen a fogoly jászágok élnek a maguk életét, szövik hálójukat, vadásznak, emésztenek, s tán még szaporodnak is. Mindenesetre könnyebb így a megfigyelésük, mintha a szoba sarkába, netán az erez alá kellene menni utánuk. Mások legyintettek, ugyan, a mestert csak annyiban érdekli a természetfilozófia, amennyi etikája kifejtéséhez kell, ha kell egyáltalán. A pókok – mutatnak rá – emberi magatartásokat jelképeznek, mert lám némelyik apatikusan gubbaszt, né-

Spinoza, a pókok és egyebek

melyik vad és értelmetlen harcot folytat az üveg fala ellen, ilyenek vagyunk mi, emberek is. Aztán vannak olyanok, akik vadul szövik a hálót, mintha szabadok lennének, egy részük feltehetően butaságból, a megszokásnak engedve dolgozik, mert nem veszi észre, hogy hiábavaló a munkája, a legyeket a mester adja nekik. Másik részük biztonnyal azt hiszi, így gyűjthet jó pontokat a rabtartónál, s vannak olyanok is, akik egyszerűen unatkoznak. De van egy olyan kisebbség is, amely tudatosan dönt a hálószövés mellett. Ők azok, akik megőrzik saját póklényegüket, belső autonómiájukat, következképpen szabadságukat.

A valóság sokkal egyszerűbb.

Spinoza nap mint nap keményen dolgozott, délelőtti lencséket csiszolt, délután tanítványok lesték a szavát, esténként pedig írta könyveit, amelyeket idézni néha még szokás, de elolvasni nem.

Amikor viszont elfáradt, hátradőlt székén – néha hosszú szárú goudai pipára gyújtott –, órák hosszat elnézegette pókjait, s könnyes szemmel nevetett, amikor ádáz harcot vívott a tégely birtoklásáért.

Nicolai Hartmann szerint a filozófiai gondolkodás történetében két utat követhetünk nyomon: a rendszereket konstruáló és a problémákat kutató gondolkodását. E két gondolkodásmód kapcsolódik egymáshoz, a rendszer-